

BIBLIOTECA
MINERVEI

T. I
6730

EMILE ZOLA

a-402

CUM MOR
OAMENII

TRADUCERE DE
IOSIF NADEJDE

No. 66
30 BANI

Numere aparute din Biblioteca Minervei

1. M. Sadoveanu. — Duduia Margareta.
2. L. Andreiew. — Guvernatorul.
3. > Nuvele.
4. Prosper Mérimée. — Carmen.
5. M. Eminescu. — Proza literară.
6. T. Robeanu. — Poezii postume.
7. Alphonse Daudet. — Scrisori din moara mea.
8. Teodor Vârnav. — Istoria vieții mele.
9. Ioan Slavici. — Spiru Călin.
10. I. Rossignon. — În Livadă.
- 11-12. I. N. Potapenko. — În slujba adevărată.
13. N. N. Beldiceanu. — Cea dintăiu iubire.
14. Karl Emil Franzos. — Vrăjitoarea.
15. C. Negruzzi. — Traduceri în proză.
- 16-17. N. V. Gogol. — Taras Bulba. Vol. I și II.
18. Al. G. Doinaru. — Călugărul Gherasim.
19. I. Slavici. — Din valurile vieții.
20. Camille Flammarion. — Visuri înstelate.
21. Ivan Turgheniev. — Povestiri vânătoarești.
22. R. Festeticz. — Țărmuri bizare.
23. Grazia Deledda. — Valurile vieții.
24. Mumuleanu, Hrisoverghi, Cuciureanu. — Scrieri alese.
25. H. S. Olcott. — Catechismul Bisericei Buddhiste de Miază-zi.
26. Alphonse Daudet. — Niverneza.
27. Louis Jacolliot. — În țara fachirilor.
- 28-29. Prosper Mérimé. — Colomba Vol. I și II.

64
Chizom

Sarmian. Armenicam.

REVARSAREA

CUM MOR OAMENII

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ

1976/78

REGISTRUL

Str. 7

T. 1337.

435/80

840

281

BIBLIOTECA „MINERVEI“

No. 66

EMILE ZOLA

REVARSAREA

CUM MOR OAMENII

TRADUCERI DE
IOSIF NADEJDE

BUCUREȘTI

«MINERVA», Institut de Arte Gra-
fice și Editură, Bulevardul Aca-
demiei 3 — Str. Edgar Quinet 4.

1909

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE «MINERVA»,
BUCUREȘTI. — B-DUL ACADEMIEI, 3.

Reproducerea oprită

REVARSAREA

I

Imi zice Louis Roubieu. Sunt de șaptezeci de ani, și m'am născut în satul Saint-Jory, la câteva leghe de Tuluza, pe Garona'n sus. Timp de patru sprezece ani m'am luptat cu pământul ca să'mi scot hrana din el. Pe urmă, a venit și belșugul și până mai luna trecută eram cel mai aiuns gospodar din sat.

Casa noastră par'că era blagoslovită. Se încuibase norocul în ea; soarele ni era ca frate și nu-mi aduc aminte de vre-un au rău. Eram doisprezece inși pe lângă casă. Mai întâiu eu, care mă țineam încă bine și care duceam copiii la muncă; pe urmă venea frate-meu Petre, un flăcău îmbătrânit, fost sergent în armată; apoi, soră-mea Agata, care ședea la noi de când îi murise bărbatul, o femeie și jumătate, grasă și veselă, așa de veselă că i se auzia râsul din capul sa-

tului. Pe urmă venea tot neamul: fiu-meu Jacques, nevasta lui Roza și cele trei fete ale lor, Aimée, Veronica și Maria; cea dintâiu măritată cu Ciprian Bouisson, un om de viață de la care avea doi tânci, unul de doi ani, altul de zece luni; cea de a doua logodită de curând, și care trebuia să se mărite cu Gaspard Rabuteau; în sfârșit cea de a treia, o domnișoară în toată regula, așa de albă la față, așa de bălană că ai fi zis că e fată de târgovăț. Care va să zică, zece la număr, socotindu-i pe toți. Eu eram bunic și străbunic. Când ne așezam la masă, aveam pe soră-mea Agata la dreapta, pe frate-meu Petre la stânga mea; copiii încheiau roata după vârstă alcătuint un șir, în care capetele se lăsau mai jos până la mititelul de zece luni, care începuse să-și mănânce supa ca un om mare. Și ce mai larmă făceau lingurile în farfuria! Cuibarul mânca nu se 'ncurca. Și ce veselie între două înghițituri! Mă simțiam plin de mândrie și de plăcere când mi-cuții întindeau mânușitele spre mine, tipând:

— Bunicule, dă-ne pâine!... O buc mare, bunicule!

Hei, fericite vremuri! În zilele de lucru casa noastră cânta prin toate ferestrele. În fiecare seară Petre născocia jocuri noi, povestea întâmplări din armată. Dumineca,

tușa Agata făcea piroști pentru fete. Pe urmă venea rândul cântecelor Mariei, cântece pe care le glăsuia cu o voce de copil; par'că era o sfântă, cu părul ei bălan care'i cădea până peste gât, cu mâinile împreunate în șorț. Când Aimée se măritase cu Ciprian, mă hotărâsem să fac un cat la casă; și după nunta Veronicăi cu Gaspard, ziceam râzând că va trebui să mai ridic un cat; așa că dacă aș fi urmat tot astfel la fiecare gospodărie nouă, casa ar fi ajuns în cele din urmă până la cer. Nu voiam să ne despărțim. Mai de grabă am fi clădit un oraș întreg la spațele casei, în bătătura noastră. Când familiile se îngăduesc, e așa de dulce să trăești și să mori unde ai crescut!

Anul acesta luna Maiu a fost minunat de frumoasă. De multă vreme semănăturile nu se arătaseră așa de îmbelșugate. În ziua aceea dădusem o raită pe câmp cu fiu-meu Jacques. Plecasem către ceasurile trei. Livezile noastre, de un verde fraged încă se întindeau de-alungul malului Garonii; iarba era naltă de trei picioare și un răchitiș sădit de-un an, dăduse vlăstar de un metru. De aci trecurăm pe la semănăturile și viile noastre, pământuri cumpărate an cu an, pe măsură ce ne sporia avutul: grâul crescuse des; vița în floare făgăduia un rod bogat. Și

Jacques râdea plin de mulțumire și mă bătea peste umăr.

— Ei ce zici, tată, n'o să ducem lipsă nici de pâine nici de vin. Se vede că ți-a pus Dumnezeu mâna în cap, de plouă cu bani pe pământurile dumitale.

Adesea, glumeam între noi pe socoteala sărăciei din trecut. Jacques avea dreptate, trebuie să mă fi îndrăgit vr'un sfânt din cer ori poate chiar bunul Dumnezeu, căci asupra noastră se revărsau toate bunătățile. Când bătea grindina, piatra se opria tocmai la marginea țarinelor noastre. Dacă viile vecinilor se îmbolnăveau, a noastră par'că era împrejmuțată cu un zid ocrotitor. La urma urmelor începusem să cred că așa ni se cădea. Nu făceam nimănui nici un rău și gândeam că norocul ăsta ni se cuvenia.

La întoarcere, străbăturăm și pământurile pe care le aveam de partea cealaltă a satului. Livezilor de duzi de aci le mergea de minune. Mai erau acolo și câți-va migdali în plin rod. Vorbiam bucuroși de una și de alta, făuriam planuri. Când vom avea destui bani, vom cumpăra unele parcele care să lege între ele pământurile noastre și să ne facă proprietari peste un colț întreg al comunei. Recolta anului, dacă era să'și țină făgăduelile, ne-ar fi îngăduit să aducem la îndeplinire și visul ăsta.

Cum ne apropiam de casă, văzurăm pe Roza care ne făcea semne de departe și striga:

— Veniți mai iute!

Una din vacile noastre fătase un vitel. Din pricina asta toată lumea era în mișcare. Tușa Agata, cât era de grasă, umbla forfota. Fetele se uitau la vitel. Nașterea acestei vite părea o binecuvântare mai mult. În vremea din urmă fuseserăm nevoiți să mai mărim stau-
lele, în cari se găsiu aproape o sută de capete de vite, de vaci, de oi mai cu seamă, fără a pune la socoteală caii.

— Să fie într'un ceas bun! strigai eu. O să bem diseară o sticlă de vin vechiu.

Dar Roza ne trase de-oparte și ne vesti că Gaspard, logodnicul Veronicăi, venise ca să ne înțelegem asupra zilei nunței. Ea îl oprise la masă. Gaspard, fiul cel mai mare al unui proprietar din Moranges, era un flăcău voinic de douăzeci de ani, cunoscut în împrejurimi pentru puterea lui năprasnică; la o serbare, în Tuluza, învinsese pe Martial, Leul din Miază-zi. Dar era băiat bun, cu o inimă de aur, prea sfios chiar și care roșia când Veronica îl privia în față.

Rugai pe Roza să-l cheme. Rămăsese în fundul curții, unde da o mână de ajutor slujnicilor să întindă rufele spălate. Când intră în sala de mâncare unde-l așteptam, Jacques se întoarse spre mine, zicând:

— Vorbeste, tată.

— Ei, băiatule dragă, ai venit ca să hotărîm ziua cea mare?

— Da, tată Roubieu, răspunse el cu obrajii îmbujorați.

— Nu trebuie să roșesti, fiule, urmai eu. Dacă vrei, să fie în ziua de Sfânta Felicia, la 10 Iulie. Azi sîntem în 23 Iunie, așa dar nici douăzeci de zile de astentare... Biata răposata nevastă-mea se numia Felicia, și asta o să vă aducă noroc. Ei, ce zici? ne-am înțeles?

— De, așa să fie, în ziua Sfintei Felicia, tată Roubieu.

Și ne bătu în palmă, mie și lui Jacques, cu atîta putere, că lovitura ar fi ametit un bou. Apoi, sărută pe Roza, zicîndu-i mamă. Flăcăul ăsta zdravăn, cu dumonii grozavi, se perde de drașul Veronicăi. El ne mărturisise că s'ar fi îmbolnăvit, dacă nu i-am fi dat-o.

— Acum, zisei eu, rămâi să mănânci cu noi, nu-i așa?... Haide, treceti cu totii la masă! Mi-e foame, de par'că n'am mîncat de-o săptămână!

Unsprezece am fost la masă în seara aceea. Pe Gaspard îl asezasem lângă Veronica, iar el o sorbia cu ochii, uitîndu-si farfuria, și atît era de miscat că o stia a lui, încât i se umpleau cîte odată ochii de lacrimi. Ciprian și Aimée, însurați numai de trei ani, surîdeau. Jacques și Roza, cari aveau gospodărie de

douăzeci și cinci de ani, stăteau mai serioși; și cu toate astea, pe furiș, schimbau priviri umede gândindu-se la vechea lor dragoste. Cât despre mine, mă credeam renăscut în acești doi amorezați, a căroră fericire cobora, de-asupra mesei noastre, un colț al raiului. Ce bună supă am mâncat în seara aceea! Tușa Agata, gata mereu să râdă, începu să spună glume. Atunci, Petre voi să-și povestească dragostele lui cu o domnișoară din Lyon. Noroc că masa era pe sfârșite și toată lumea vorbea de-odată. Scosesem din pivniță două sticle cu vin vechiu. Cioenirăm în norocul lui Gaspard și al Veronicăi; așa vine vorba pe la noi: prin norocul unei căsnicii, înțelegem să nu se bată soții nici odată, să aibă mulți copii și să strângă saci cu bani. Pe urmă, cântarăm. Gaspard știa cântece de dragoste țărănești. În sfârșit cerurăm și Mariei să ne zică un cântec: ea se sculase în picioare și avea un glas de flaut, foarte dulce și care-ți gâdila urechile.

Cu toate astea, mă dusesem la fereastră. Cum Gaspard venise după mine, îi zisei:

— Nu e nimic nou pe la voi?

— Nu, răspunse el. Dar se vorbește de ploile din vremea din urmă, oamenii zic că s'ar putea să se întâmple vre-o nenorocire.

Ce-i drept, zilele trecute plouase șaiszeci de ceasuri necurmat. Garona se umflase foarte

mult din ajun; dar aveam încredere în ea; și atâta timp cât nu se răvârșa, n'o puteam socoti ca vecină rea. Ne făcea atâtea ușurinți! avea o scurgere așa de întinsă și de înceată! Apoi, țărani nu-și lasă așa de ușor culcușul, chiar când acoperișul stă gata să se prăbușească.

— Ași! zisei eu, dând din umeri, n'o să fie nimic. În toți anii e acelaș lucru: râul se umflă, ca și cum ar fi furios, apoi se potolește într'o noapte și intră iar în albie, mai nevinovat ca un mieluşel. Ai să vezi, băiete; o să râdem și de data asta... Ia te uită ce vreme frumoasă!

Și-i arătai cu mâna cerul. Erau ceasurile șapte, soarele apunea. Ah, cât albastru! Cerul era albastru, o nesfârșită întindere albastră de o limpeziciune adâncă, în care soarele apunând, împrăștia o pulbere de aur. De sus cădea par'că o veselie domoală, care cuceria tot cuprinsul. Nici odată n'am văzut satul ațipind într'o pace așa de blândă. Pe acoperișurile de olane se stingea o văpaie roșiatică. Auziam râsul unei vecine, apoi vocile copiilor la colțul uliței, în fața casei noastre. Mai departe, de abia se auziau din depărtare tâlângile turmelor care se întorceau la stână. Vocea groasă a Garonei vuia într'una; dar mi se părea că e însăși vocea tăcerii, atât eram de deprins cu mugetul ei. Puțin câte

ouțin cerul se albi, iar satul adormi tot mai adânc. Era seara unei zile frumoase și mă gândeam că tot norocul nostru, recoltele îmbelșugate, casa fericită, logodna Veronicăi, plouând de sus, ne sosiau în însăși limpeziciunea luminei. Odată cu bun-rămasul serei, o binecuvântare se cobora de-asupra noastră.

Intru acestea mă întorsei în mijlocul adăei. Fetele pălăvrăgeau între ele. Noi le ascultam zâmbind, când, de-odată, în adâncea seninătate a satului străbătu un strigăt grozav, un strigăt de desnădejde și de moarte:

— Garona ! Garona !

II

Alergarăm în curte.

Satul Saint-Jory e așezat în fundul unei vâlcele care se lasă de la Garona în jos, cam la cinci sute de metri depărtare. O perdea de plop înalți taie câmpia, ascunzând râul cu desăvârșire.

Nu văzaram nimic. Și strigătul răsuna mereu:

— Garona ! Garona !

De odată în largul drumului, în fața noastră apărură doi bărbați și trei femei; una din ele ținea un copil în brațe. Ei strigau, nebuni de spaimă și alergând cât îi țigau,

neau picioarele. Câte odată se întorceau și priveau în urmă cu fața îngrozită, ea și cum i-ar fi urmărit o haită de lupi.

— Ei bine? ce s'a întâmplat? întrebă Ciprian. Vezi ceva, bunicule?

— Nu, nu, zisei eu. Frunzișul nici nu se mișcă.

În adevăr linia de jos a zărei dormia liniștită. Dar nu isprăvisem bine vorba, când scosei un strigăt. În dosul fugarilor, printre trunchiurile plopilor, în mijlocul unor tufișuri înalte, văzurăm ivindu-se un fel de haită de fiare cenușii pătate cu galben, care năvăliau în spre noi. Ele se avântau de odată, valurile împingând alte valuri, într'o revărsare de suvoaie de apă clocotind într'una, înproscând bale albe, zguduind pământul cu galopul surd al goanei lor.

La rândul nostru scoaserăm și noi strigăte desnădăjduite:

— Garona! Garona! •

Pe drum, cei doi oameni și cele trei femei alergau mereu. Ei auziau galopul înfrișător ajungându-i din urmă. Acum, valurile sosiau într'o singură linie, rostogolindu-se, sfărâmându-se cu duduiala unui batalion care dă iuruș. La prima ciocnire, rupseră trei plop, al căror frunziș căzuse și dispăruse. O colibă de scânduri fu înghițită. Un zid crăpă; câteva căruțe deshămate fură luate ca

niște fire de paie. Dar apele păreau că urmăresc mai ales pe fugari. La cotitura drumului, care în locul acela forma un povârniș, ele căzură ca o pânză nesfârșită și le tăiară retragerea. Dar ei alergau mereu cu pași mari, împroscând noroiul, ne mai strigând, muți de groază. Apa le ajungea până la genunchi. Un val cât toate zilele se aruncă asupra femeii care purta copilul. Amândoi se afundară.

— Tute! iute! strigai eu, să intrăm înăuntru... Casa e zdravănă. N'avem de ce ne teme.

Din prevedere ne urcarăm numai de cât în catul al doilea. Fetele trecură întâi. Eu mă încăpătânaiu să mă sui cel din urmă. Casa era zidită pe o movilă, mai sus de cât drumul. Apa năvăli în curte încet, cu un zgomot ușor. Nu eram prea înspăimântați.

— Aș! zise Jacques pentru a liniști pe toată lumea, n'o să fie nimic... Ți-aduci aminte, tată, și la 55 a intrat apa în curte, ca și acum. Se ridicase de mai bine de-o palmă; pe urmă a dat îndărăt.

— Ori și cum, e rău pentru sămănături, mormură Ciprian.

— Nu, nu, n'o să fie nimic, zisei la rândul meu, văzând ochii mari și rugători ai fetelor.

Aimé culcase pe cei doi copii în patul ei,

Ea sta la căpătâiu împreună cu Veronica și cu Maria. Tușa Agata adusese vin pe care voia să-l încălzească pentru ca să ne mai dea inimă. Jacques și Roza la fereastră, priveau. Eu eram la cealaltă fereastră, cu frate-meu, cu Ciprian și cu Gaspard.

— Ci urcați-vă sus odată! strigai eu celor două slujnice ale noastre care se bălăceau în mijlocul curței. Nu stați cu picioarele în apă.

— Dar vitele? ziseră ele. S'au speriat, se omoară în staul.

— Nu, nu, urcați-vă. Iute. O să vedem pe urmă ce-i de făcut.

Scăparea vitelor era cu neputință, dacă prăpădul era să mai crească. Socotii că nu are rost să mai sperii lumea. Mă siliu dar să mă arăt nepăsător. Cu coatele rezemate de fereastră, vorbiam, arătam creșterea revărsării. Râul, după ce se năpustise la asaltul satului, îl cuprinsese până în cele mai mici uliți. Nu mai era un iuruș de valuri repezite, ci o cotropire înceată și neînvinșă. Adâncătura în fundul căreia era zidit satul Saint Jory, se preschimba în lac. În curtea noastră apa ajunsese în curând de un metru. Vedeam cu ochii cum se urca; dar spuneam că stă pe loc, ba mergeam până acolo în cât să încredințez că dă îndărăt.

— Iată-te silit să te culci aici, băete, zisei

eu întorcându-mă spre Gaspard. Afară numai dacă drumurile n'or fi slobode peste câteva ceasuri. Tot ce se poate.

El mă privi fără să răspundă, galben la față; în urmă îi văzui privirea atintindu-se asupra Veronicăi cu o îngrijorare nespusă.

Erau ceasurile opt și jumătate. Afară era încă ziuă. o zi albă, de o tristetă adâncă sub cerul mohorât. Slujnicele, înainte, de a se urca, avuseseră un gând bun și luaseră două lămpi. Le aprinsei, scoțindu-mă că lumina lor va mai înveseli puțin odaia posomorâtă în care ne trăsesem. Tusa Agata, care împinsese o masă în mijlocul încăperei, vroia să pună la cale o partidă de cărți. Vrednica femeie, ai cărei ochi îi căutau câte odată pe ai mei, se gândea mai cu seamă să înveselească pe copii. Plină de voie bună ea se arătă foarte bărbată, râdea ca să alunge spaima pe care o simțea crescând în juru-i. Partida se înjgheabă. Tusa Agata așază cu sila în jurul mesei pe Aimée, pe Veronica și pe Maria. Le puse cărțile în mână și jucă și ea, prefăcându-se că joacă cu toată inima, aruncând, tăind, împărtind cărțile cu atâta belsug de vorbe în cât aproape acoperea sgomotul apelor. Dar fetele nu se lăsau amătite; ele rămăseseră albe la față, cu mâinile înfrigurate, cu urechea atintită. La fie care clipă partida se oprea. Una din fete se întoarse

spre mine și mă întrebă cu vocea pe jumătate:

— Bunicule, se urcă mereu?

Apa se urca cu o repeziciune înspăimântătoare.

Căutai să glumesc, răspunsei:

— Nu, nu, jucați fără grije. Nu e nici o primejdie.

Nici odată nu mi se strânsese inima de atâta neliniște sufletească. Toți bărbații se așezară în fața ferestrelor, ca să ascundă înfricosata priveliste. Incercarăm să zâmbim, întorși spre mijlocul odăiei, în fața lămpilor ce ardeau potolit și a cărora lumină cădea pe masă cu o molcomeală de priveghiu. Imi adusei aminte de serile noastre de iarnă, când ne strângeam în jurul acelorași mese. Era acelaș lăuntru adormit, plin de o dulce căldură de dragoste. Și, în vreme ce aci era pace, auziam în dosul meu mugetul râului scăpat din albie, care se urca mereu.

— Louis, îmi zise frate-meu Petre, apa e la trei picioare de fereastră.

Il făcui să tacă, strângându-i brațul. Dar nu mai era cu puțință să ascundem primejdia. În staule vitele se prăpădiau. De odată se auziră behăituri, mugete de cirezi turbate; și caii scoteau nechezături aspre care se aud așa de departe când sunt în primejdie de moarte.

— Doamne! doamne! zise Aimée, care se sculă în picioare, cu pumni la tâmpile și zguduită de fiori.

Toate se sculară și nu le mai puturăm opri de a alerga la ferestre. Rămaseră aci, drepte, mute, cu părul făcut măciucă de groază.

Inmurgise. O lumină spălăcită plutea pe deasupra apei mocirloase. Cerul părea o pânză albă întinsă de-asupra pământului. În depărtare pluteau aburi. Totul se perdea în ceața serei. Era un sfârșit de zi înspăimântător, stingându-se într'o noapte de moarte. Și nici un zgomot omenesc, nimic de cât mugetul acestei mări lărgite la nesfârșit, nimic de cât behăiturile și nechezăturile cailor.

— Doamne! Doamne! ziceau mereu femeile cu vocea înăbușită, ca și cum s'ar fi temut să vorbească tare.

O pârăitură grozavă le tăia vorba. Vitele furioase spărseseră ușile staulelor. Ele se repezără în talazurile galbene, rostogolite, duse de șuvoiu.

Berbecii erau purtați încoace și încolo ca niște frunze moarte, în cete care se învârtiau în mijlocul vârtoarei. Vacile și caii lptau, se țineau un timp apoi iar îi târa apa. Mai ales calul cel mare sur nu voia să moară. Se ridica în două picioare, întindea gâtul, sufla cu un zgomot de foale; dar apele înver-

435/80

BIBLIOTECA 1976/28

șunate îi înhățau partea dindărăt și'l văzusem sfârșit, lăsându-se pradă valurilor. Atunci începurăm pentru întâia oară să strigăm. Ne-a venit așa, fără voia noastră. Simțiam trebuința de a striga. Cu mâinele întinse spre acele scumpe vite care se prăpădiau, ne văitam, fără să ne auzim unii pe alții, dând drumul plânsetelor și bocetelor pe care le înăbușisem până aci. Ah! era ruina în toată puterea cuvântului! semănăturile pierdute, animalele înecate, averea nimicită în câteva ceasuri! Dumnezeu nu era drept; nu-i făcusem nimic și ne lua tot. Ridicai pumnul spre cer. Vorbii de plimbarea noastră de după amiază, de acele livezi, de acele semănături, de acele vie pe care le găsisem așa de pline de făgăduinți.

Așa dar toate astea mințiau? Norocul minția. Soarele minția, când apunea așa de blând și de liniștit, în mijlocul mării seninătăți a serei.

Apa se urca mereu. Petre, care o supraveghea, îmi strigă :

— Louis, nu e glumă, apa a ajuns la fereastră.

Înștintarea asta ne atrase din desnădejdea în care căzusem. Imi venii în fire și zisei dând din umeri :

— De bani nu-mi pasă. Cât timp vom fi cu toții împreună, n'o să tânjesc de dorul lor.

Ne punem iar pe muncă și ne-om înfiripa din nou.

— Da, da, ai dreptate, tată, răspunse Jacques cu o voce înfrigurată. Și nu trecem prin nici o primejdie. Zidurile sunt zdravene. O să ne urcăm pe acoperiș.

Nu ne rămăsese de cât acest loc de scăpare. Apa, care se urcase pe scară treaptă cu treaptă, cu un pleoscăit îndărătnic, începuse să intre pe la ușe. Ne repezirăm spre pod, strânși unul lângă altul, prin acea trebuință pe care o au oamenii când sunt în primejdie, de a se simți la olaltă. Ciprian dispăruse. Il strigai și'l văzui întorcându-se din odăile învechinate cu fața turburată. Atunci, cum băgai de seamă că lipseau și cele două slujnice și cum voiam să le aștept, el mă privi într'un chip ciudat și'mi spuse încet de tot:

— Moarte. Colțul șopronului de sub odaia lor s'a dărâmat.

Bietele fete trebuie să se fi dus să-și scoată economiile din cutere. El îmi povesti, tot pe șoptite, că ele se slujiseră de o scară pe care o întinseseră ca un pod până la clădirea vecină. Il povățui să nu spună nimic. Un fior rece îmi trecuse prin spate. Moartea intra în casă.

Când ne urcarăm și noi, nici nu ne-a mai

venit în minte să stingem lămpile. Cărțile rămăseseră împrăștiate pe masă. În odaie apa era de un picior.

III

Din fericire acoperișul era întins și prea puțin înclinat. Te urcai pe el printr'o fereastră, deasupra cărei se găsea un fel de prispă. Toată lumea se strânse aci. Femeile șezură jos. Bărbații porniră în recunoaștere pe olane, până la coșurile ce se înălțau la marginile acoperișului. Eu, rezemat de bageagul pe care ieșisem, mă uitan spre cele patru colțuri ale văzduhului.

— Trebuie să ne vie ajutoare, zisei eu făcându-mi curaj. Oamenii din Saintin au bărci. Or să treacă ei pe aici. Uite! colo, vedeți un felinar pe apă?

Dar nimeni nu-mi răspunse. Petre, fără să știe ce face își aprinsese luleaua și fuma cu atâta îndârjire, că la fie care gură de fum scuipa și stărâmaturi din țeava pipei. Jacques și Ciprian priviau în depărtare, cu fața posomorâtă; pe când Gaspard, strângându-și pumnii, se tot învartea pe acoperiș ca și cum ar fi căutat o ieșire. La picioarele noastre, femeile inghesuite, mute, rebegite, își ascundeau fața ca să nu mai vadă. Cu toate astea

Roza ridică capul, aruncă o căutătură împrejur și întrebă:

— Dar slujnicele unde sunt? pentru ce nu s'au urecat?

Ocolii răspunsul. Ea mă întrebă atunci deadreptul, cu ochii în ochii mei.

— Unde's slujnicele?

Intorsei capul, neputând minți. Simții atunci acel fior al morții care mă atinsese și pe mine, trecând prin corpul femeilor și fetelor.

Ele înțeleseseră. Maria se sculă în nișoară, oftă din adâncul inimei, apoi căzu iar apucată de un atac de lacrimi. Aimée ținea strâns în poală-i pe cei doi copii, pe cari îi ascundea ca și cum ar fi vrut să-i așeze Veronicea cu obrații în palme, nu se mai misca. Tusa Agata, galbenă ca ceara, făcea cruci mari bolborosind Tatăl nostru și Ave.

Cu toate astea, în jurul nostru, privelistea era de o măreție neîntrecută. Noaptea, care se lăsase deabinelea, înota în lumină ca o noapte de vară. Era un cer fără lumină dar împestritat cu stele, de un albastru așa de curat, că umplea cuprinsul de o lumină albastră. Par-că s'ar fi prelungit amurgul, atât de limpede rămăsese bolta cerească. Sub această înfățișare blândă a cerului, pânza nesfârșită părea și mai întinsă, albă de tot, ca luminată de o lumină a ei înseși, de

o strălucire care aprindea văpăi în creasta fiecărui val. Pământul nu se mai vedea. câmpia trebuie să fi fost toată cotropită. Câte o dată uitam primejdia. Intr'o seară, la Marsilia, văzusem marea care avea o înfățișare aidoma, și rămăsesem în fața ei mut de uimire.

— Apa se urcă, apa se urcă, zicea mereu frate-meu Petre, sfărâmând într'una între dinți ciubucul pipei, pe care o lăsase să se stingă.

Apa nu mai era de cât la un metru de acoperis. Ea își pierduse linistea de pânză adormită. Se stârniseră curenți. De la o anumită înălțime, încetasem de a mai fi ocrōțiți de ridicătura pământului care se găsește în fața satului. Atunci, în mai puțin de un ceas, apa se făcu amenințătoare, galbenă, izbind casa, aducând prăzi, butoaie desfundate, bucăți de lemne, maldăre de vreascuri. În depărtare, aveau loc asalturi împotriva zidurilor, ale căror izbiri răsunătoare ajungeau până la noi. Plopi cădeau cu pârâituri de moarte, case se prăbuseau, întocmai ca niste căruțe cu pietre golite la marginea unui drum.

Jacques, cu sufletul sfâșiat de hohotele de plâns ale femeilor, zicea într'una:

— Nu mai putem sta aici. Trebuie să încercăm ceva.. Tată, te rog, să încercăm ceva,

Eu bolborosii după el:

— Da, da, să încercăm ceva.

Dar nu știam ce. Gaspard era gata să ia pe Veronica în spinare și s'o ducă înot. Petre vorbia de o plută. Era lucru nebunesc. Ciprian zise în sfârșit:

— De-am putea cel puțin să ajungem până la biserică.

De-asupra apelor biserica se înălța dreaptă, cu clopotnița ei pătrată. Șapte case ne despărțiau de ea. Casa noastră, cea dintâi din sat, era lipită de o clădire mai înaltă care se rezema și ea de casa vecină. Poate că, mergând pe acoperișuri, vom putea să ajungem la casa preotului de unde era ușor să intrăm în biserică. Trebuie să se fi strâns acolo multă lume; căci acoperișurile vecine erau goale și auziam voci cari de bună seamă că veneau din clopotniță. Dar câte primejdii ca să ajungem până acolo.

— E cu neputință, zise Petre. Casa lui Raimbeau e prea înaltă. Ne-ar trebui o scară.

— Ori și cum, eu mă duc să văd. Am să mă întorc, de nu s'o putea trece. De s'o putea, vom pleca toți, ducând fetele în brațe.

Il lăsai în pace. Avea dreptate. Trebuia să încercăm și ce nu se putea. Cu ajutorul unui cârlig de fier care era înfipt într'un coș, el izbuti să se urce pe casa vecină, când fe-

meea lui, Aimée, ridicând capul, văzu că nu mai era acolo. Ea strigă:

— Unde e? Nu vreau să plece de lângă mine. Suntem împreună, vom muri împreună.

Când îl zări sus pe casă, începu să alerge pe olane, fără a da drumul copiilor. Ea zicea:

— Ciprian, așteaptă-mă. Merg cu tine, reau să mor cu tine.

Ea se îndărătnici. El, aplecat spre dânsa, o ruga încredințând-o că se va întoarce, că ceea ce făcea era pentru scăparea noastră a tuturor. Dar ea, cu un aer rătăcit, da din cap și repeta:

— Merg cu tine, merg cu tine. Ce te oprește să mă iei? merg cu tine.

El trebui să ia copiii. Apoi îi ajuta și ei să se urce. Ii urmărirăm din ochi pe muchia casei. Mergeau încet. Dânsa luase iar în brațe copiii cari plângeau; și el se întorcea la fiecare pas, sprijinind-o.

— Așaz-o într'un loc ferit și întoarce-te numai de cât! strigai eu.

Văzui că făcea semn cu mâna, dar vuetul apei mă împiedcă să-i aud răspunsul. Curând apoi nu'l mai văzurăm. Se coborâseră pe cealaltă casă, mai joasă de cât cea dintâi. După cinci minute se iviră din nou pe cea de a treia, al cărei acoperiș trebuie să fi fost foarte înclinat, căci ei se târau în genunchi de-a lungul coamei. O spaimă mă cuprinse deoda-

ă. Incepui să strig din toate puterile, cu mâinele la gură:

— Intoarceți-vă! întoarceți-vă!

Și toți, Petre, Jacques, Gaspard, le strigan de asemenea să se întoarcă. Dar ei urmară să înainteze. Acum se găseau la colțul făcut de stradă, în fața casei lui Raimbeau, o zidire înaltă al cărei acoperiș întrecea pe acelea ale caselor vecine cu cel puțin trei metri. O clipă, șovăiră. Apoi, Ciprian se urcă de-alungul unui burlan cu o ușurință de pisică. Aimée, care trebuie să se fi învoit să-l aștepte, rămăsese în picioare, în mijlocul olanelor.

O vedeam deslușit, strângându-și copiii la sân, o pată neagră pe cerul luminos și par'că mărită.

Și atunci începu spăimântătoarea nenorocire.

Casa lui Raimbeau, menită la început să fie un așezământ industrial, era foarte ușor zidită. Afară de asta, curentul străzei o izbea drept în fațadă. Mi se părea că o văd clătinându-se sub izbiturile apei, și, cu inima strânsă, urmăream pe Ciprian, care străbătea acoperișul. De odată se auzi o bubuitură. Luna se ridică, o lună rotundă, singuratecă în cer, și a cărei față galbenă lumina lacul nesfârșit cu o lumină vie ca de lampă. Nu perdurăm nici un amănunt al nenorocirii. Casa

lui Raimbeau se dărâmasse. Scoaserăm un strigăt de groază văzând pe Ciprian că se afundă. În prăbuşire, nu desluşiam de cât o clocotire, o improşcare de valuri sub sfărâmurile acoperişului. Apoi toate se potoliră, pânza de apă se întinse pretutindeni, găurită de pata neagră a casei înghiţite, care înălţa de-asupra valurilor scheleteul acoperişului sfărâmat.

Era o îngrămădire de grinzi încâlcite, schelele unei biserici pe jumătate ruinată. Şi între aceste grinzi, mi se părură că văd mişcându-se un corp, ceva viu care făcea strădănuinţi mai presus de puterea omenească.

— Trăeşte! strigai. Ah! Dumnezeu fie lăudat, trăeşte!... Iată-l colo de-asupra valurilor albe luminate de lună!

Un răs nervos ne scutură. Băteam în palme de bucurie, ca şi cum noi am fi scăpat.

— Se urcă, zise Petre.

— Da, da, vedeţi! lămuria Gaspard, iată că încearcă să apuce grinda din stânga.

Dar râsetele noastre încetară. Cu gândul strâns de nelinişte nu mai schimbarăm nici un cuvânt. Înţelesesem groaznica stare în care se găsea Ciprian. În căderea casei, piciorul său fusese prins între două bârne; şi el sta spânzurat, fără să se poată desface, cu capul în jos, la câţi-va centimetri de apă. A fost o agonie înspăimântătoare. Pe coperişul

casei vecine. Aimée sta mereu în picioare cu cei doi copii. Un tremur îi zguduia tot trupul.

Vedea moartea bărbatului său și nu-și lua ochii de la nenorocitul care se zbătea la câți-va metri de dânsa. Și scotea un urlat neîntrerupt, un urlat de câine nebun de groază.

— Nu-l putem lăsa să moară așa, zise Jacques în sfârșit. Trebuie să ne ducem la el.

— Poate că ne-am putea lăsa pe grinzi la vale, adăogă Petre. L'am desface.

Ei se îndreptară spre coperișurile vecine când casa cea de a doua se prăbuși la rândul ei. Drumul era tăiat. Atunci un fior înghețat ne trecu prin spate. Ne apuearăm de mâni fără să știm ce facem; ni le strângem să le turtim, fără să ne putem lua ochii de la înfricosata priveliște.

Ciprian încercase la început să se opinteaască. Cu o putere neobișnuită se depărtase de apă, ținându-și corpul într'o poziție înclinată. Dar osteneala îl doborî. Lupta cu toate astea, voia să se agate de grinzi, își svârliă mâinile în juru-i ca să vadă dacă nu va întâlni, nimic de care să se prindă. Apoi, privind moartea, căzu, se lăsă iar în jos, nemışcat.

Moartea veni încet. Abia părul nenorocitului ajungea până în apă, care se urca încetîșor. El trebuia să-i fi simțit răceala în creștetul capului. Iată că întâiul val îi udă

fruntea. Altele îi închiseră ochii. Capul i se afundă puțin câte puțin.

Femeile la picioarele noastre, își îngropaseră obrajii în palmele împreunate. La rândul nostru, căzurăm și noi în genunchi, cu brațele întinse, plângând, bolborosind rugăciuni. Pe acoperiș Aimée, tot în picioare, strângându-și copiii la sân, urla mai tare în noapte.

V.

Nu știu cât timp am rămas înlemniti de groază. Când îmi venii în fire, apa crescuse și mai mult. Acum, ajungea până la olane; acoperișul nu mai era de cât o insulă îngustă care găuria pânza nesfârșită. La dreapta, la stânga, casele trebuie să se fi dărâmat. Marea se întindea mereu.

— Mergem, murmură Roza, care și încleștase mâinile de țigle.

În adevăr ni se părea tuturora eă ne clătinăm, ca și cum acoperișul luat de apă s'ar fi preschimbat în plută. Par'că ne-ar fi purtat șuvoaiele încoace și încolo. Apoi, când ne uitam la clopotnița bisericei ce sta nemiscată în fața noastră, ameteala asta înceta; ne regăsim în acelaș loc, în bătaia talazurilor.

Apa începu atunci asaltul. Până aci, cur-

rentul urmase linia străzei; dărâmaturile care i se puneau acum de-a curmezișul, o făceau să se reverse. Fu un atac în toată regula. De îndată ce vre-o scândură, vre-o grindă ajungea în apropierea curentului, acesta o lua, o legăna, apoi o repezia în casă ca un berbec. Și nu-i mai da drumul, o trăgea înapoi pentru ca s'o arunce din nou, izbind zidurile cu lovituri numeroase și regulate. În curând zece, două-zeci de grinzi ne atacară de odată, din toate părțile. Apa mugea. Scui-pături de spumă ne udau picioarele. Auzeam gemătul surd al casei plină de apă, auzeam peretii cari începuseră să pârăie. Câte odată, la unele atacuri mai puternice, când grinzile izbiau de-a dreptul, credeam că s'a sfârșit, că zidurile se desfăceau și ne aruncau pradă râului prin spărturile lor căscate.

Gaspard îndrăznise să înainteze până la marginea coperișului. Aci, isbuti să pună mâna pe o grindă și o trăgea în sus cu brațele lui voinice de luptător.

— Trebuie să ne apărăm, strigă el.

Jacques, la rândul lui, se trudea să oprească din drum o prăjină lungă. Petre îi veni în ajutor. Eu blestemam bătrânețea, care mă făcea fără nici o putere, ca un copil de slab. Dar apărarea se orânduia, un duel, trei oameni împotriva unui fluviu. Gaspard, ținându-și bine grinda, aștepta bucățile de lemn

din cari curentul făcea berbeci, și le opria cu voinicie, la o mică depărtare de pereți. Câte odată, izbitura era așa de puternică, în cât el cădea. Alături de dânsul, Jacques și Petre mânuiau prăjina, îndepărtând și ei bârnele repezite de talazuri. Lupta asta nefolositoare ținu aproape un ceas. Puțin câte puțin ei își perdeau capul, blestemând, lovind, înjurând apa. Gaspard o ciopârția, ca și cum s'ar fi luat corp la corp cu ea, o găuria cu împunsături par-că ar fi izbit într'un piept. Și ea își păstra îndărătnicia ei liniștită, fără nici o rană, neînvinsă. Atunci, Jacques și Petre se lăsară pe acoperiș, istoviți; pe când Gaspard, într'o ultimă opintire, pierdu din mână grinda care-i fu smulsă de curent și care, la rându-i, începu să izbească zidul. Lupta era cu neputință.

Maria și Veronica se aruncaseră una în brațele celeilalte. Ele repetau, cu voce sfâșietoare, mereu aceeași frază, o frază de spaimă pe care o aud și acuma în urechi:

— Nu vreau să mor!... Nu vreau să mor!

Roza le cuprinse în brațe. Incereă să le mângâie, să le dea curaj; și chiar și ea, tremurând din cap până în picioare, își ridică fața în sus și striga fără voce:

— Nu vreau să mor!

Singură tușa Agatha nu zicea nimic. Ea nu se mai ruga, nu mai făcea semnul crucei.

Prostită, își plimba privirile împrejur și mai încerca să suradă când întâlnea ochii noștri.

Apa bătea acum în olane. Nu mai era de nădăjduit în nici un ajutor. Auziam mereu voci în spre biserică; într'un timp, două felinare trecuseră în depărtare; și tăcerea se întindea din nou, pânza galbenă își răsfăța nemărginirea-i goală. Oamenii din Saintin, cari aveau bărci, trebuie să fi fost luați fără veste, înaintea noastră.

Cu toate astea Gaspard urma să lea târcoale pe acoperiș. De odată, el ne strigă, zicându-ne:

— Băgați de seamă!... Ajutați-mă. Tineți-mă bine!

Apucase iar o prăjină și pândea ceva mare și negru, care plutea încet spre casă. Era un acoperiș de șopron, făcut din scânduri zdravne, pe care apele îl smulsese în întregime, și care plutea, întocmai ca o plută. Când acest acoperiș îi fu la îndemână, el îl opri cu prăjina; și cum se simția târât, ne strigă să-l ajutăm. Il apucarăm de mijloc, îl țineam bine. Apoi, de îndată ce acoperișul intră în curent, veni el singur să se izbească în olanele noastre, și încă așa de tare că ne-am temut o clipă că se va sfărâma în țândări.

Gaspard sărise cu îndrăzneală pe această plută pe care ne-o trimetea întâmplarea. O cercetă în toate părțile, ca să se încredințeze

de era trainică, în vreme ce Petre și Jacques o țineau la marginea coperișului; și el râdea zicea plin de veselie:

— Bunicule, suntem scăpați... Nu mai plângeți femeilor! O adevărată corabie. Vedeti picioarele mele stau pe uscat. Și o să ne ducă pe toți. O să fim pe ea ca la noi acasă.

Cu toate astea, socoti de datoria lui s'o măintărească. Apucă grinzile cari pluteau, le legă cu frânghii pe care Petre le luase pentru ori-ce întâmplare când părăsise odaia de jos. Căzu chiar în apă; dar la strigătul nostru răspunsese cu noi râsete. Apa îl cunoștea, el putea să facă o leghe în not în Garona. Urcându-se din nou pe acoperiș, se scutură, strigând:

— Haide, treceți încoace, ca să nu mai perdem vremea de pomană.

Femeile se lăsaseră în genunchi. Gaspard trebui să ducă pe sus pe Veronica și pe Maria în mijlocul plutei, unde le așeză jos. Roza și tușa Aglaia se lăsară singure pe olane în jos și se așezară lângă tinerele fețe. În clipa aceea mă uitai în spre biserică. Aimée era tot acolo. Ea sta acum rezemață de un coș ținându-și copiii în sus, cu brațele întinse, căci apa îi ajungea până la mijloc.

— Nu te întrista, bunicule, îmi zise Gaspard. O s'o luăm în trecere, îți făgăduesc.

Petre și Jacques se urcaseră pe plută. Sării

și eu la rândul meu. Pluta se cam apleca într-o parte, dar era în adevăr destul de zdravănă pentru ca să ne poată duce pe toți. În sfârșit părăsi și Gaspard, cel din urmă, acoperișul, spunându-ne să luăm prăjini pe cari le pregătise și cari trebuiau să ne slujească drept lopoți. El însuși ținea în mână una lungă de care se folosia cu multă dibăcie. Il lăsarăm pe el să ne conducă.

La o poruncă pe care ne-o dădu împinserăm cu toții cu prăjinile în țigle ca să ne îndepărtăm. Dar se părea că pluta se lipise de acoperiș. Cu toate opintirile noastre nu izbutirăm s'o urnim. La fie care nouă încercare, curentul ne izbia iar de casă cu putere. Manevra asta era din cele mai primejdioase, căci ciocnirea amenința de fie-care dată să sfarme scândurile pe cari ne aflam.

Atunci avurăm din nou simțimântul neputinței noastre. Ne crezusem mântuiți și vedeam că sîntem tot în stăpânirea râului. Chiar îmi părea rău că femeile nu mai erau pe acoperiș; căci, în fie-care clipă, mi se părea că le văd azvârlite, trântite în apa mînioasă. Dar, când spusei să ne întoarcem la adăpostul nostru, strigară cu toții:

— Nu, nu, să mai încercăm. Mai bine să murim aici!

Gaspard nu mai râdea. Făcurăm noi sfurtări, apăsând pe prăjini cu o putere îndoită.

În sfârșit, lui Petre îi dădu în gând să se urce iar pe povârnișul de țigle și să ne treacă spre stânga cu ajutorul unei frânghii; cu chipul acesta izbuti să ne scoată din curent; apoi, după ce sări din nou pe plută, câteva lovituri de prăjină ne duseră la larg. Dar Gaspard își aminti de făgăduiala pe care mi-o făcuse că ne vom duce să luăm pe biata Aimée, al cărei urlet plângător nu mai contenia. Pentru aceasta ar fi trebuit să tăiem drumul, unde stăpânea grozavul curent împotriva căruia luptasem. El mă întrebă din ochi. Eram foarte turburat, nici odată nu se dăduse în mine o asemenea luptă. Era vorba să primejduim opt vieți. Și cu toate astea, dacă am sovăit o clipă, n'am avut tăria să mă împotrivesc chemării ei înfiorătoare.

— Da, da, zisei lui Gaspard. E cu neputință, nu putem pleca fără dânsa.

El plecă capul, fără nici o vorbă și începu să împingă cu prăjina în toate zidurile rămase în picioare. Ne strecurarăm pe lângă casa vecină, trecurăm pe deasupra grajdurilor noastre. Dar, de cum dădură în stradă, scoaserăm un strigăt. Curentul care ne prinsese iarăși ne târa din nou, ne repezia spre casa noastră. Fu o ameteală de câte-va secunde. Eram duși ca o frunză, așa de repede că strigătul ni se sfârși în înspăimântătoarea ciocnire a plutei cu olanele. Pluta se sfărâmă,

cândurile desprinse din cuie se învârteliră și toți ne afundarăm. Nu știu ce s'a petrecut atunci. Imi aduc aminte că pe când cădeam, am văzut pe tușa Agatha întinsă în apă, susținută de fustele umflate; și se afunda, cu capul înapoi, fără să se zbată.

O durere vie mă făcu să deschid ochii. Era Petre, care mă trăgea de păr, de-alungul țiglelor. Rămăsei culcat privind năucit. Petre se aruncă iar în apă. Și în buimăceala în care mă aflam fui surprins văzând de odată pe Gaspard în locul unde pierise frate-meu: tânărul ducea pe Veronica în brațe. După ce o așeză lângă mine, se aruncă din nou scotând pe Maria, cu fata albă ca ceara, teapănă și nemiscată de am crezut-o mortă. Pe urmă, se aruncă iar. Dar, de data asta căută în zadar, Petre îl ajunsese. Amândoi se sfătuiră, își dădură lămuriri pe cari nu le auzii. Cum se urcară pe acoperiș, istoviți, le strigai:

— Și tușa Agatha! și Jacques! și Roza!

Ei dădură din cap. Lacrimi groase le izvorâră din ochi. După cele câte-va vorbe pe cari mi le spuseră, înțelesei că Jacques își zdrobise capul izbindu-și-l de o grindă. Roza se agățase de trupul bărbatului ei, care o târâse după el. Tușa Agatha nu se mai ivise. Ne-am gândit că corpul ei, împins de curent, intrase în casă, dedesubtul nostru, printr'o fereastră deschisă.

Și seculându-mă, privii spre acoperișul unde

Aimée tot se mai zbătea. Dar apa se urca mereu. Aimée nu mai urla. Văzui numai cele două brate întepenite pe care le ridica pentru ea să-si țină copiii afară din apă. Apoi totul se scufundă, pânda de apă se închise sub văpaia adormită a lunii.

V.

Nu mai eram de cât cinci pe casă. Apa ne mai lăsase liberă deabia o șuviță îngustă dealungul muchiei acoperișului. Unul din coșuri fusese luat. Trebuirăm să ridicăm pe Veronica și pe Maria leșinate, și să le ținem sus pentru ca valurile să nu le ude picioarele. În sfârșit își veniră în fire și chinul nostru creșcu și mai mult văzându-le learcă, tremurând, strigând din nou că nu vor să moară. Le îmbărbătarăm cum îmbărbătezi pe copii, spunându-le că nu vor muri, că nu vom lăsa moartea să le ia. Dar ele nu ne mai credeau, știau bine că erau să moară. Și de câte ori cuvântul „a muri“ cădea ca un dangăt de clopot, dinții le clănțăneau, o groază le arunca una de gâtul celeilalte.

Era sfârșitul. Din satul dărâmat nu mai rămăsese în jurul nostru de cât câte-va muchi de ziduri. Singură, biserica își înălța clopotnița neatinsă, din care se auziau mereu voci,

un murmur de oameni la adăpost. În depărtare văjâia șuvoiul nemărginit al apelor. Nu mai auziam nici acele năruiri de case, cari răsunau ca niște care cu bolovani descărcate de odată. Era o părăsire în voia valurilor, un înec în mijlocul oceanului, la o mie de leghe de pământ.

O clipă, crezurăm că auzim la stânga un zgomot de lopeți. Ai fi zis că e o bătae înceată, măsurată, din ce în ce mai deslușită. Ah! ce muzică dătătoare de nădejdi, și cum ne ridicarăm cu toții ca să cercetăm întinsurile. Ne țineam răsufarea. Și nu zăriam nimic. Pânza galbenă se întindea peste tot, pătată de umbre negre; dar nici una din aceste umbre, vârfuri de copaci, rămășițe de ziduri surpate nu se clinteau din loc. Sfărmături de lemn, ierburi, butoaie goale ne pricinuiră bucurii neîntemeiate; fluturam batistele în vânt până ce, recunoscându-ne greșala, recădeam în neliniștea pe care ne-o atâta zgomotul acela, ce ne lovia mereu urechile fără să putem descoperi de unde venia.

— Ah! O văd, strigă Gaspard de odată. Uite, colo, o barcă mare!

Și, cu brațul întins, ne arată un punct îndepărtat. Eu nu vedeam nimic; nici Petre. Dar Gaspard se îndărătnicea. Era cu adevărat o barcă. Loviturile lopeților veneau acum mai deslușite. În cele din urmă o zărirăm

și noi. Ea luneca ușor, părând că se întoarce în jurul nostru fără a se apropia. Imi amintesc că în clipa aceea eram ca nebuni. Ridicam brațele cu furie, strigam, să ne sfâșiem plămâni. Și înjuram barca, numind mișe pe cei dintr'însa. Ea, mereu neagră și mută, luneca mai încet. Era cu adevărat o barcă? nici azi nu știu. Când ni s'a părut că o vedem pierind, ne-a luat cu ea ultima nădejde.

De atunci încolo, în fiecare clipă ne așteptam să fim înghițiți, în prăbușirea casei. Clădirea era slăbită, fără îndoială n'o mai susțineam de cât vre-un zid gros, care era s'o tragă toată după sine dărâmându-se. Dar ceea ce mă facea mai ales să tremur, era că simțiam acoperișul scufundându-se sub greutatea noastră. Casa ar fi putut ține toată noaptea; numai învelitoarea se îndoia, izbită și găurită de grinzi. Ne trăsesem spre stânga, pe căpriori tari încă. Apoi, chiar și acești căpriori începură a slăbi. Fără îndoială erau să se cufunde și ei, dacă am fi rămas toți cinci îngrămădiți pe o întindere așa de mică.

De câte-va minute frate-meu Petre își luase iar pipa între dinți, cu o mișcare făcută în neștire. El își răsucea mustata de vechiu soldat, încruntând din sprâncene, bombănind vorbe înăbușite. Primejdia aceasta tot mai mare, care-l înconjura și împotriva căreia nu avea nici o putere, începuse să-l neliniștească

mult. Scuipase de două sau de trei ori în apă cu o mânie dispretuitoare. Apoi, cum ne afluam mereu, el se hotărî și coborî acoperișul.

— Petre! Petre! strigai eu, îngrozit de cele ce înțelegeam.

El se întoarse și-mi spuse liniștit:

— Rămâi cu bine, Louis... Vezi tu, prea tîne mult. O să aveți mai mult loc.

Și zvârlind mai întâi pipa, se aruncă și el, îndăogând:

— Rămâneți cu bine, eu m'am săturat!

Nu se mai ivi. Nu știa tocmai bine să înoate. De altfel, fără îndoială că se lăsase în voia apei, cu inima zdrobită de ruina noastră și de moartea tuturor alor noștri, ne voind să mai trăiască după ei.

Două ore de dimineață bătură la biserică. Noaptea era pe sfârșite, această noapte îngrozitoare, plină de atâtea agonii și lacrimi. Întinderea uscată de sub picioarele noastre se strângea puțin câte puțin; era un șopot de apă curgătoare, mici valuri mângâitoare care se jucau și se împingeau. Curentul se schimbase din nou. Prăzile valurilor treceau la dreapta satului, plutind încet, ca și cum apele cari erau aproape să ajungă la cea mai mare înălțime a lor, se odihneau, obosite și leneșe.

Gaspard, de odată, își scoase pantofii și vesta. De câteva clipe îl vedeam strângân-

du-și mâinele. zdrobindu-și degetele. Și, cum îl întrebai:

— Ascultă, bunicule, zise el, așteptarea mă omoară. Nu mai pot sta... Lasă-mă să încerc. am s'o scap.

Vorbea de Veronica. Voji să-l facă să-si schimbe gândul. N'o să aibă destulă putere să ducă fata până la biserică. Dar el, se încăpățină.

— Ba da! ba da! am brațe bune, mă simt tare... O să vedeți!

Si adăogă că voia să încerce scăparea asta numai de cât, că devenia slab ca un copil auzind casa fărâmițindu-se sub picioarele noastre.

— O iubesc, am s'o scap, zicea el într'ună. Tăceam din gură, trăseiu pe Maria la pieptul meu. Atunci, crezând că-i fac o vină din egoismul lui de amoretat, el bâigui:

— Am să mă întorc să iau și pe Maria, v'o iur. Voiu găsi o luntre, voiu rându-i ceva ajutoare.. Ai încredere în mine, bunicule.

Nu-si onri pe el de cât pantalonii. Si cu vocea pe jumătate, repede, da sfaturi Veronicăi să nu se sbată, să se lase în grija lui fără nici o mișcare, și mai ales să nu se teamă. Tânăra fată răspundea la toate, da, eu o privire rătăcită. Apoi, după ce-și făcu semnul crucei cu toate că de obicei nu prea era cucernic, se lăsă în jos pe acoperiș, ținând pe

Veronica cu o frânghie pe care i-o legase pe sub brațe. Ea scoase un strigăt puternic, bătut la apă cu mâinile, apoi, înăbușită, lesină.

— Las'că-i bine, îmi strigă Gaspard. Acum răspund de ea.

Vă închipuiți cu ce grije îi urmau cu ochii. Pe apa albă deslușiam cele mai mici mișcări ale lui Gaspard. El susținea pe tânăra fată cu ajutorul frânghiei pe care și-o înfășurase în jurul gâtului; și o ducea așa pe jumătate purtând-o pe umărul drept.

Greutatea asta zdrobitoare îl afunda câteodată; cu toate astea înainta înotând cu o putere supra omenească. Nu mă mai temeam, străbătuse aproape a treia parte din distanță când se izbi de vre-un zid ascuns sub apă. Ciocnirea fu grozavă. Amândoi pieriră. Apoi îl văzui ivindu-se singur; trebuie să se fi rupt frânghia. De două ori se dete la fund. În sfârșit apăru iar, aducând pe Veronica, pe care și-o așeză din nou pe spate. Dar nu mai avea frânghie ca s'o țină și ea îl copleșia tot mai mult. Totuși înainta mereu. Un tremur mă scutura pe măsură ce-i vedeam apropiindu-se de biserică. De odată voii să strig, zărisem niște grinzi cari veneau dintr-o parte. Rămăsei cu gura căscată: o nouă izbătăură îi despărțise și apele se închiseseră la loc.

Din clipa aceea rămăsei indobitocit. Nu

mai aveam de cât o pornire de viață care caută să-și păstreze viața. Când apa înainta eu mă dam înapoi. În năucirea asta, auzi multă vreme un râs, fără să-mi dau seama cine râdea așa de aproape de mine. Se făcea ziună, zorile albe se revărsau. Era plăcut, răcoare și peste tot domnea o liniște adâncă ca pe malul unui lac, ale cărui ape se des-teaptă înainte de răsăritul soarelui. Dar râsul răsuna mereu; și, întorcându-mă găsi pe Maria, care sta în picioare cu hainele ude. Ea râdea.

Ah! sărmana și scumpa făptură, ce dulce și ce drăgălașe era în această oră de dimineață! O văzui aplecându-se, luând în scobitura palmei puțină apă cu care-și spălă obrazul. Apoi își răsuci frumosu-i păr bălan și și-l înodă înapoia capului. Fără îndoială se gătia, părea că se crede în odăița ei, Dumineca, când clopotele sunau vesel. Si râdea înainte, cu râsul ei copilăresc, cu ochii limpezi, cu fața fericită.

Incepui să râd și eu, cucerit de nebulia ei. Groaza o înebunise, și asta era o binefacere cerească, atât părea de răpită de limpeziciunea acestor zori primă-vărateci.

O lăsai să se gătească, neînțelegând nimic, dând din cap cu duioșie. Ea se gătia mereu. Apoi, când se crezu gata de plecare, cântă unul din cântecile ei cu o voce curată ca cris-

talul. Dar în curând se opri, și strigă, ca și cum ar fi răspuns unei voci care o chema și pe care numai ea o auzia:

— Vin! vin!

Iși reluă cântecul, coborî povârnișul coperișului și intră în apa care o cuprinse binișor, fără zguduiri. Eu nu încetasem de a zâmbi. Priveam cu o căutătură de om fericit locul unde dispăruse.

Apoi, nu-mi mai aduc aminte. Eram singur de tot pe coperiș. Apa se urcase și mai sus. Un coș se ținea încă bine, și cred că m'am cățărat pe el din toate puterile, ca un animal care nu vrea să moară. În urmă, nimic, nimic, o gaură neagră, pustiul.

VI

Pentru ce m'a mai ținut Dumnezeu? Mi s'a spus că oamenii din Saintin veniseră către orele șase cu niște bărci, și că mă găsiseră culcat pe un coș, leșinat. Apele avuseseră cruzimea să nu mă târască după toți ai mei pe când nu-mi mai simțeam nenorocirea.

Tochmai eu, moșneagul, m'am îndărătnicit să trăiesc. Toți ceilalți au plecat, copiii de fașă, fetele de măritat, perechile tinere, căsniciile vechi. Și eu, eu trăiesc ca o buruiană

rea, bătoasă și uscată, înrădăcinată în piere. Dacă aş avea curai. aş face ca Petre, aş zice: „M'am săturat, noapte bună!“ și m'aş arunca în Garona, ca să mă duc pe drumul pe care toți l'au urmat. Nu mai am nici un copil, casa 'mi-e năruită, câmpiile pustiite. Oh! seara, când eram toți la masă, bătrânii în mijloc, cei mai tineri unul după altul, și când veselia mă înconjura și-mi ținea cald! Oh! zilele mari ale secerişului și ale culesului viilor, când ne puneam toți la muncă, și când ne întorceam plini de mândria bogăției noastre! Oh! copiii frumoși și vița frumoasă, fetele frumoase și grâul frumos, bucuria bătrânelor mele, răsplata vie a vieții mele întregi! Dacă toate astea au murit, Doamne! de ce vrei ca eu să mai trăiesc?

Nu mai e mângăere pentru mine. Nu vreau ajutor. Am să-mi dau pământul oamenilor din sat cari își mai au copiii. Ei vor avea curajul să curețe pământul de sfărăturile lăsate de apă și să-l lucreze din nou. Când n'ai copii îți ajunge un colțisor ca să mori.

Am avut o singură dorință, o ultimă dorință. Aș fi vrut să găsească corpurile alor mei pentru ca să le îngrop în cimitir, sub o lespede, unde le-ași fi urmat și eu curând. Se spunea că se pescuise la Tuluza un număr de cadavre duse de râu. Mă hotărâi să încerc o călătorie până acolo.

Ce înspăimântător prăpăd! Aproape două mii de case dărâmate; șapte sute de morți; toate podurile sfărmate; o mahala nimicită toată, îngropată sub nomol; drame fioroase; douăzeci de mii de nenorociți pe jumătate goi și murind de foame; orașul împruțit de cadavre, îngrozit de frica tifosului; doliu peste tot, străzile pline de convoiuri de înmormântare, pomenile neîndestulătoare pentru a ușura mizeria celor rămasi. Dar mergeam fără să văd nimic, în mijlocul acestor ruine. Aveam și eu ruinele mele, aveam morții mei cari mă zdrobiau.

Mi se spuse că în adevăr, multe corpuri putuseră fi pescuite. Toate fuseseră înmormântate, în șiruri lungi, într'un colț al cimitirului. De cât, se purtase de grije ca cei necunoscuți să fie fotografiați. Și printre aceste portrete jalnice găsii pe acelea ale lui Gaspard și al Veronicăi. Cei doi logodnici rămăsuseră legați unul de altul printr'o strânsoare pătimase, schimbând în elipa morței sărutarea lor de nuntă. Se strângeau încă așa de tare, cu brațele întepenite, cu gura lipită de gură, că ar fi trebuit să li se taie mâinile ca să-i despartă. Așa că-i fotografiaseră împreună și acum dormeau împreună sub pământ.

Nu-i mai am decât pe ei, acea icoană în-

spăimântătoare, acei doi copii frumoși, umflați de apă, sluțiți, păstrând încă pe fațelor vânăță eroizmul dragostei lor. Mă uit la ei, și plâng.

CUM MOR OAMENII

I

Contele de Verteuil are cincizeci și cinci de ani. Face parte dintr'una din cele mai strălucite familii ale Franței și stăpânește o avere însemnată. Luptând împotriva guvernului, și-a petrecut vremea cum a putut, a scris articole la revistele serioase, cari l-au făcut să intre în Academia de științe morale și politice, s'a aruncat în afaceri, s'a ținut rînd pe rînd de agricultură, de creșterea cailor, de artele frumoase. Într'un timp a fost chiar deputat și s'a distins prin violența opoziției sale.

Contesa Mathilda de Verteuil are patruzeci și șase de ani. E socotită și acum ca blonda cea mai adorabilă din Paris. Vârsta pare că-i albește pielea. Înainte era puțin cam slabă; acum, umerii ei ajungând la deplină dezvoltare, s'au rotunjit ca un fruct mă-

tăsos. Niciodată n'a fost mai frumoasă. Când intră într'un salon, cu păru-i de aur și cu pielea catifelată a sânelui ei, par'că răsare un luceafăr, și femeile de douăzeci de ani o pizmuesc.

Căznicia contelui și contesei este una din acelea despre care nu se zice nimic. S'au căsătorit, cum se căsătorese de obicei cei din lumea lor. Ba chiar se afirmă că au trăit șase ani foarte bine împreună. În vremea asta au avut un fiu, Roger, care este locotenent și o fiică, Blanche, pe care au măritat-o anul trecut cu d. de Bussac, un înalt funcționar. Doar copiii îi mai unesc. De ani de zile de când au rupt legăturile dintre ei, au rămas buni prieteni, dar fiecare îngrijindu-se numai de sine. Se sfătuesc împreună, sunt desăvârșiți unul pentru altul în fața lumii, dar apoi se închid în apartamentele lor, unde primesc pe cine le place.

Intr'o noapte Mathilda se întoarce de la un bal către orele două de dimineață. Camerista o desbrăcă; apoi, când să se retragă, ea zise:

— Domnul conte a fost cam indispus aseară.

Contesa, pe jumătate adormită, întoarce alene capul.

— Ah! murmură ea.

Pe urmă se întoarce, adăogând:

— Deșteaptă-mă mâine la ora zece, aștept pe modista.

A doua zi, la prânz, cum contele nu se ivește, contesa trimite să afle știri; apoi se hotărăște să se urce la dânsul. Il găsește în pat, foarte palid și foarte corect. Trei medici veniseră, vorbiseră pe șoptite și lăsaseră rețete: spre seară trebuiau să vie iarăși. Bolnavul îngrijit de doi servitori cari se mișcă gravi și muți, înăbușind zgomotul tocurilor pe covor. Odaia cea mare dormitează într'o severitate rece; nici o rufă nu e aruncată în ne-regulă, nici o mobilă nu e mișcată de la locul ei. E boala curată și demnă, boala ceremonioasă, care așteaptă vizite.

— Suferi amicul meu? întreabă contesa intrând.

Contele face o sforțare ca să suradă.

— Ah! puțină oboseală, răspunde el. N'am nevoie decât de odihnă... Ți mulțumesc că ți-ai dat osteneala.

Trec două zile. Odaia e tot așa de demnă: fiecare lucru e la locul lui, doctoriile dispar fără a pătă o mobilă. Fețele rase ale servitorilor nu-și îngăduesc măcar să exprime un sentiment de plictiseală. Cu toate astea contele știe că e în primejdie de moarte; a cerut cu stăruință medicilor să-i spună adevărul, și-i lasă să facă ce vor, fără să se plângă. Cel mai adesea stă cu ochii închiși ori privește tîntă înainte, ca și cum s'ar gândi la singurătatea în care se află.

În lume contesa spune că bărbatul ei e suferind. N'a schimbat nimic din felul de trăi, mănâncă și doarme, se plimbă la orele obișnuite. În toate diminetele și în toate searile vine ea singură să întrebe pe conte cum se simte.

— Ei? îți merge mai bine, amicul meu?

— Da, mult mai bine, îți mulțumesc scumpului meu Mathilda.

— Dacă ții, rămân lângă d-ta.

— Nu, e de prisos. Julien și François sînt de ajuns... La ce bun să te obosești?

Între ei se înțeleg, au trăit despărțiți și țin să moară despărțiți. Contele are plăcerea asta amară a egoistului, dorește să plece singur, fără să vadă în jurul patului său plictisita comediilor durerei. Pe cât e cu putință, scurtează, pentru el și pentru contesa, neplăcerea despărțirii veșnice. Ultima lui dorință e să plece cum se cuvine, ca un om de lume care înțelege să nu turbure și să nu facă silă nimănui.

Cu toate astea, într'o seară de-abia mai răsuflă, știe că nu va ajunge să treacă noaptea. Atunci, când contesa se urcă să-și facă vizita obișnuită, îi zice, găsind un ultim surâs:

— Nu ieși... Nu mă simt bine.

Vrea s'o ferească de gura lumii. La rândul ei dânsa aștepta această înștiințare. Și se instalează în odaie. Doctorii nu mai părăsesc

pe murind. Cei doi servitori își îndeplinesc serviciul cu aceiași grabă tăcută. S'a trimis după copii, Roger și Blanche, cari stau acuma lângă pat, alături de mama lor. Alte rude umplu odaia vecină. Noaptea trece așa, într'o așteptare gravă. Dimineța se aduce sfânta cuminicătură, contele se împărtășește în fața tuturor, pentru a da un ultim sprijin religiei. Cereimonialul e îndeplinit, poate muri.

Dar nu se grăbește de loc, pare că regăsește puteri, pentru a înlătura o moarte cu spazmuri și zgomotoasă. In odaia largă și tăcută, răsuflarea lui face doar un zgomot neregulat de ceas stricat: Cel ce se duce e un om bine crescut. Și, după ce-și îmbrățișază femeia și copiii, îi îndepărtează cu un semn, se întoarce la perete și moare singur.

Atunci, unul din doctori se apleacă, închide ochii mortului. Apoi zice cu o voce înceată:

— S'a sfârșit.

In mijlocul tăcerii se pornesc suspine și lacrimi. Contesa, Roger și Blanche au îngenuunchiat. Ei plâng în mânilor împreunate; obrazul nu li se vede. Apoi, cei doi copii duc pe mama lor, care, la ușă, voind să-și arate desnădejdea, își îndoaie talia într'un ultim hohot de plâns. Și, din clipa asta, mortul aparține pompelor funebre.

Medicii au plecat cu spinarea încovoiată și dându-și o înfățișare tristă. S'a cerut de la

parohie un preot care să vegheze lângă mort. Cei doi servitori rămân cu preotul, așezându-se pe scaune, țepeni și demni; au ajuns la sfârșitul așteptat al serviciului lor. Unul din ei vede o lingură uitată pe o măsuță; se ridică și o strecoară la iuteală în buzunar, pentru ca rânduiala camerei să nu fie turburată.

Jos, în salonul cel mare, se aude un zgomot de ciocane: sunt tapițerii cari prefac această încăpere într'o capelă. Toată ziua se trece cu îmbălsămatul; ușile sunt închise, îmbălsămătorul e singur cu ajutorul lui. A doua zi când contele e coborât și expus la vedere, e îmbrăcat în haine negre și are o frăgezine de tine-rețe.

În ziua înmormântărei, încă pe la orele nouă palatul se umple de un murmur de voci. Fiul și ginerele răposatului, într'un salon din rândul întâiu, primesc mulțimea; ei se înclină, păstrează o politețe mută de oameni întristați. Toate ilustrațiunile sunt aci, noblețea, armata, magistratura; sînt până și senatori și membrii ai institutului.

În sfârșit la ceasurile zece convoiul se pune în mișcare pentru a merge la biserică. Dricul e o trăsură de clasa întâia împodobită cu pene, gătită cu draperii cu ciucuri de argint. Pangl.cele sunt ținute de un mareșal al Franței, de un duce, vechiu amic cu răposatul, de un fost ministru, și de un academician. Ro-

ger de Verteuil și d. de Bussac poartă doliul. În urmă vine cortegiul, un val de lume înmămusată și cu cravată neagră, toți oameni însemnați cari suflă în praful din aer și merg cu tropăitul surd al unei turme împrăștiate.

Mahalaua, atrasă de curiozitate, e la ferestre; oamenii se înșiruesc pe trotuare, se descopăr și privesc, clătinând din cap, cum trece dricul triumfal. Circulația e întreruptă de șirul nesfârșit al trăsurilor de doliu, aproape toate goale; omnibusurile, birjile se îngrămădesc la răspântii; se aud înjurăturile birjarilor și pocnetele bicelor. Și, în vremea asta, contesa de Verteuil, rămasă acasă, s'a închis în odaia ei, lăsând vorbă să se spună tuturor că lacrămile au zdrobit-o. Intinsă pe o canapea, jucându-se cu canaful cingătoarei, ea privește în tavan, ușurată și visătoare.

La biserică slujba ține aproape două ore. Toată popimea e în păr; încă de dimineată nu se văd decât preoti alergând cu treabă încoace și încolo, dând ordine, ștergându-și fruntea de sudoare și suflându-și nasul zgomotos. În mijlocul bisericii îmbrăcată în negru strălucește un catafalc. În sfârșit cortegiul s'a așezat, femeile la stânga, bărbații la dreapta: orgile dau drumul bocetelor, cântăreții gem înăbușit, copiii din cor scot susține ascuțite: în vreme ce, în policandre ard

flăcări mari verzi, cari își adaogă paloarea lor funebră la pompa ceremoniei.

—N-ui așa că o să cânte Faure? întrebă un deputat pe vecinul său.

— Da, cred, răspunse vecinul, un fost prefect, om măreț care surâde din depărtare damelor.

Și, când glasul cântărețului se ridică în biserică înfiorată:

— Hei! ce metodă, ce voce! reluă el încet clătinându-și capul încântat.

Toată asistența e fermecată. Damele, cu un surâs nelămurit pe buze, se gândesc la serile de operă. Faure ăsta are un talent ne mai poimenit! Un prieten al răposatului spune:

— Nici odată n'a cântat mai bine!.. Păcat că nu-l poate auzi și bietul Verteuil, care ținea atât de mult la dânsul!

Cântăreții, îmbrăcați în negru, se plimbă în jurul catafalcului. Preoții, vre-o douăzeci la număr, îngreuiază slujba, salută, îndrugă fraze latinești, stropesc cu mătăuzul. În sfârșit, asistenții se perindează și ei prin fața cosciugului, mătăzurile trec de la unul la altul. Și lumea iese, după ce strânge mâna celor din familie. Afară ziua albă orbește mulțimea.

E o zi frumoasă de Iunie. În aerul cald zboară ațe ușoare. Atunci, în fața bisericii, pe piața îngustă, are loc o înghesuială. Cortegiul se întregește cu greu. Cei cari nu vor

să meargă mai departe, dispar. La două sute de metri, la capătul unei strade, se văd penajele dricului cari se clatină și se pierd, pe când piața e încă plină de trăsuri. Se aud izbiturile ușilor de la cupele și tropăitul cailor pe pavaj. Totuși birjarii alcătuesc șirul, convoiul se îndreaptă spre cimitir.

Cei din trăsuri stau comod, parcă ar merge la Bois încet, în mijlocul Parisului primăvăratec. Cum dricul nu se mai vede, înmormântarea e repede uitată; și se leagă convorbiri, damele vorbesc de sezonul de vară, bărbații discută despre afaceri.

— Ia spune-mi, dragă, te duci și anul ăsta la Dieppe?

— Da, poate. Dar de abia în August. Plecăm Sâmbătă la moșia de pe Loire.

— Atunci, dragul meu, a surprins scrisoarea, și s'au bătut... oh! foarte frumos, o simplă zgârietură... Seara am luat masa cu el la cerc. Mi-a câștigat chiar douăzeci și cinci de napoleoni.

— Adunarea acționarilor e poimâine, nu-i așa?... Vor să mă numească în comitet. Dar sunt așa de ocupat, nu știu dacă voi putea.

Cortegiul, după o clipă, pornește pe un boulevard. O umbră răcoroasă se lasă din arbori, și soarele vesel joacă printre frunze. De odată, o cucoană nesocotită, care se apleacă pe oblonul unei trăsuri, esclamă:

— Ia uite! e drăguț pe aici!

Dar iată, că convoiul intră în cimitirul Montparnasse. Vocile amuțesc, nu se mai aude decât scârțâitul roților pe nisipul aleelor. Lumea trebuie să meargă până la capăt, mormântul familiei Verteuil e în fund, la stânga; un mormânt mare de marmoră albă, un fel de capelă, împodobită cu sculpturi. Cosciugul e așezat înaintea ușei acestei capele și discursurile încep.

Sunt patru. Fostul ministru schițează viața politică a defunctului, pe care îl înfățișază ca un geniu modest, care ar fi mântuit Franța dacă n'ar fi disprețuit intriga. În urmă, un amic vorbește despre virtuțile private ale celuiia pe care toată lumea îl plânge. Apoi, un domn necunoscut ia cuvântul ca delegat din partea unei societăți industriale, la care contele Verteuil era președinte de onoare. În sfârșit un om mititel cu o mutră încruntată arată regretele Academiei de științe morale și politice.

În timpul acesta asistenții se interesează de mormintele vecine, citesc inscripțiunile de pe plăcile de marmoră. Cei cari trag cu urechea prind numai unele cuvinte. Un bătrân cu gura strânsă, după ce auzi acest crâmpei de frază: „...calitățile inimei, generozitatea și bunătatea marilor caractere...” înălță bărbia murmurând:

— Haida de! eu l'am cunoscut, era un câine și jumătate!

Ultimul adio se pierde în aer. După ce preții binecuvântează corpul, lumea se porneste înapoi și în locul acesta singuratic nu mai rămân decât groparii cari coboară cosciugul. Frânghiile se freacă cu un zgomot înăbusit, racla de stejar pârâie. Domnul conte de Verteuil e acasă la el.

Și contesa, nici nu s'a mișcat. pe canapea. Ea se joacă mereu cu ciucurii cingătoarei. Cu ochii în tavan, perdută într'o visare, care, puțin câte puțin, face să i se îmbujoreze obrazii ei de blondă frumoasă.

II

Doamna Guérard e văduvă. Bărbatul său, pe care l'a pierdut de opt ani, fusese magistrat. Ea face parte din burghezia înaltă și stăpânește o avere de două milioane. Are trei copii, trei băieți, cari la moartea tatălui lor au moștenit fiecare câte cinci sute de mii de lei. Dar în această familie neunită, rece, mândră, copiii au crescut ca niște vlăstare sălbatice, cu poftă și apucături venite nu se stie de unde. În câți-va ani și-au mâncat cele cinci sute de mii de franci. Cel mai mare, Charles, s'a apucat de născociri mecanice și și-a risi-

pit nebunește banii în invențiuni extraordinare. Cel de al doilea, Georges, s'a lăsat tocat de femei. Cel de al treilea, Maurice, a fost furat de un prieten, cu care se înțelesese să clădească un teatru. Astăzi cei trei fii sunt în sarcina mamei, care se învoește să le dea locuință și să-i țină în casă, dar care, din prevedere, poartă mereu cu ea cheile dela dulapuri.

Toată lumea asta locuiește într'o clădire mare din strada Turenne, în Marais. Doamna Guérard are șaiszeci și opt de ani. Cu vârsta, au venit și maniile. Ține morțiș ca la dânsa acasă, să fie o liniște și o curățenie de mănăstire. E zgârcită, numără bucățelele de zahăr, strânge singură sticlele începute de pânzăria și tacâmurile pe măsură ce sunt cerute de trebuințele serviciului. Fiii ei, fără îndoială, țin mult la dânsa, și, desi sunt trecuți de treizeci de ani și cu toate negliobiile lor, ea a păstrat asupra-le o autoritate absolută. Dar când se vede singură în mijlocul acestor trei găligani, ea simte o frică nelămurită, se teme de cereri de bani, la cari n'ar putea să se împotrivesc. Așa că a avut grije să-și bage avutul în proprietăți funciare; are trei case la Paris și niște pământ pe lângă Vincennes. Aceste proprietăți îi dau multă bătaie de cap; de cât, e liniștită, și găsește în ele scuza pentru a nu da sume mari deodată.

De altfel Charles, Georges și Maurice înghit din casă cât pot mai mult. Au tăbărât aici certându-se pe bucățele, învinuindu-se unul pe altul că nu se mai satură. Moartea mamei lor îi va îmbogăți din nou; ei o știu și pretextul acesta li se pare îndestulător pentru ca să aștepte fără să facă ceva. Cu toate acestea nu vorbesc nimic despre asta, preocupăția lor de căpetenie este să știe cum o să facă în părțilea; dacă nu se înțeleg, vor trebui să vândă, ceea ce totdeauna e o operație ruinătoare. Și se gândesc la lucrurile astea fără nici o dorință urâtă, numai pentru că trebuie să se prevadă toate. Sunt veseli, băeți buni, și o cinste mijlocie; ca toată lumea, ar dori ca mama lor să trăiască cât mai mult cu puțință. Ea nu-i stânjinește. Ei așteaptă, iată totul.

Intr'o seară, sculându-se de la masă, doamna Guérard se simte rău. Fiii ei o silesc să se culce, și când ea îi încredințează că e mai bine, că n'are decât o durere de cap, ei pleacă lăsând-o cu camerista. Dar, a doua zi, starea bătrânei doamne se înrăutățește, doctorul familiei, neliniștit, cere un consult. Doamna Guérard e în mare primejdie. Atunci, timp de opt zile, în jurul patului murindei se joacă o dramă.

Intâia ei grije, când s'a văzut țintuită în boala de boală, a fost să-și ceară toate cheile

și să le ascundă sub pernă. Ea vrea să stăpânească încă și din pat, să-și ocrotească dula purile împotriva risipei. În sufletul ei se petrec lupte, îndoelile o sfâșie. Nu se hotărăște decât după lungi șovăiri. Cei trei fii sunt acasă și ea îi studiază cu ochii ei nelămuriti, așteptând o inspirație bună.

Într-o zi are încredere în Georges. Ii face semn să se apropie și-i zice pe șoptite:

— Ține, iată cheia bufetului, ia zahărul... Să închizi apoi bine și să-mi aduci cheia.

În altă zi, nu are încredere în Georges și îl urmărește cu privirea de cum se mișcă din loc, ea și cum s'ar teme că o să-l vadă strecurându-se în buzunar mărunțișurile de pe cămin.

Ea cheamă pe Charles, îi încredințează și lui o chee murmurând:

— Du-te cu camerista. Să te uiți când o să ia cearsafuri și să închizi singur.

În agonia ei, asta o chinuște: gândul că n'o să poată veghea asupra cheltuelilor casei. Își amintește de nebuniile copiilor ei, îi știe leneși, mâncăcioși, cu capul fără o doagă, cu mâinile sparte. De mult nu mai are nici o stimă pentru ei, cari nu i-au îndeplinit așteptările, cari îi rănesc obiceiurile de economie și de strânsenie. Singură afecțiunea pluteste pe deasupra și iartă. În fundul ochilor ei rugători se poate ceti că ea le cere fierbinte să aștepte ca dânsa să nu mai fie, în-

maine de a-i goli saltarele și a-i împărți avutul. Această împărțeală în față-i ar fi un chin pentru zgârcenia ei.

Cu toate astea Charles, Georges și Maurice se arată foarte buni. Au pus așa la cale ca unul din ei să fie totdeauna lângă mama lor. În cele mai mici îngrijiri ale lor se vedește o dragoste sinceră. Dar, vrând-nevrând, ei aduc cu sine nepăsarea de afară, mirosul țigărei pe care au fumat-o, preocuparea cu noutățile din oraș. Și egoismul bolnavei e îndurețat de faptul că dânsa nu e totul pentru copiii săi în ceasul ei din urmă. Apoi neîncrederea ei pune o stinghereală crescândă între dânsa și tineri. Dacă băieții nici nu s'ar gândi la averea pe care o vor moșteni, ea i-ar face să se gândească la banii aceștia, prin felul cum îi apără până la ultima suflare. Bolnava îi privește cu căutături așa de ascutite, cu o spaimă așa de vădită, în cât tinerii întorc capul. Atunci dânsa crede că ei îi pândesc agonia; și, drept, ei se gândesc la asta, sunt aduși neconținut la ideea aceasta prin întrebarea nută a privirilor ei. Bolnava singură le-a utătat lăcomia. Când surprinde pe vre-unul de gânduri, cu fața palidă, îi zice:

— Vino lângă mine... La ce te gândești?

— La nimic, mamă.

Dar l'a văzut tresărind. Ea elatină încet capul și adaogă:

— Vă dau multă bătae de cap, copiii mei. Dar lasă, nu vă mai necăjiți, curând-curând scăpați de mine.

Ei o înconjoară, îi iură că o iubesc și că o vor scăpa. Ea răspunde că nu, cu o mișcare încăpățânată; și se adâncește tot mai mult în neîncrederea ei. E o agonie înspăimântătoare, otrăvită de gândul banului.

Boala ține trei săptămâni. Cinci consulturi au avut loc, au fost chemate cele mai mari celebrități medicale. Camerista dă mână de ajutor fiilor ca să îngrijească pe doamna; și, cu toate măsurile, în odaie se vede oare-care neorânduială. Orice nădejde e pierdută, doctorul anunță că, dintr'un ceas în altul, bolnava poate muri.

Intr'o dimineață fiii ei, crezând-o adormită, vorbesc între ei, lângă o fereastră, de o greutate ce li se pune în cale. E în 15 Iulie; bătrâna avea obiceiul să încaseze singură chiriile caselor, și acum sunt foarte încurcați, neștiind cum să pună mâna pe acești bani. Portarii și ceruseră ordine. În starea ei de slăbiciune, nu pot să-i vorbească despre afaceri. Cu toate astea, dacă s'ar întâmpla o catastrofă, vor avea trebuință de chirii, pentru ca să preîntâmpine unele cheltueli personale.

— Doamne! zice Charles cu vocea înăbuși-

„Da, dacă voîți, mă duc eu la chiriași... Vor înțelege și ei situația și vor plăti.

Dar Georges și Maurice nu prea se împacă cu mijlocul acesta. Au ajuns și ei neîncrezători.

— Am putea să te însoțim, zise cel dintâiu. Venim cu toții târgueli de făcut.

— Ei bine! am să vă aduc banii... Doar nu mă credeți în stare să fug cu ei.

— Nu, dar e mai bine să fim împreună. E mai regulat așa.

Și se privesc cu ochi în cari au și început să lucească mâniile și urile împărțelei. Moștenirea e deschisă, fiecare vrea să-și așeze pe partea cea mai mare. Charles începe de-odată, continuând tare discuția pe care frații lui o urmează pe șoptite:

— Ascultați, cel mai bun lucru e să vinem... Dacă azi ne certăm, mâine o să ne lăncăm.

Dar un horcăit îi face să întoarcă repede capul. Mama lor s'a ridicat, albă, cu ochii rășchițați, cu corpul zguduit de un tremur. A auzit și, întinzându-și brațele uscate, ea repetă cu o voce înspăimântată:

— Copiii mei... copiii mei.. .

O convulsivă o trânteste pe pernă și moare cu gândul înfricoșat că copiii o fură.

Toți trei, îngroziți, au căzut în genunchi în fața patului. Sărută mâinile moartei, îi închid

ochii în mijlocul hohotelor de plâns. În clipa aceasta toată copilăria lor le vine în minte și ei nu mai sunt de cât niște orfani. Dar această moarte înfricoșată le rămâne în suflet ca o remușcare și ca un blestem.

Toaleta moartei o face camerista. Au trimis după o soră de caritate ca să veghieze lângă corp. În timpul acesta cei trei fii sunt pe drumuri; s'au dus să anunțe încetarea din viață, să comande biletele de înștiințare, să reguleze ceremonia funebră. Noaptea se strâng iară și veghiază pe rând cu călugărița. În odaia cu perdelele trase, moarta stă întinsă în mijlocul patului, cu capul țepăn, cu mâinile împreunate, cu o cruciuliță de argint pe piept. În preajma ei arde o făclie. Un fir de cimșir stă pe marginea unui vas plin cu aghiazmă. Și veghia se sfârșește în fiorul dimineții. Călugărița cere lapte cald, pentru că nu se simte tocmai bine.

Cu un ceas înainte de înmormântare scara se umple de lume. Poarta e îmbrăcată în draperii negre, cu ciucuri de argint. Cosciugul e pus la vedere în fundul unui paraclis îngust, înconjurat de făclii, acoperit de coroane și de buchete. Care cum intră, ia un sfestoc dintr'un vas cu aghiazmă așezat la picioarele sicriului și stropește corpul. La ora unsprezece alaiul pornește. Fiii răposatei poartă dojlul. În urma lor se văd magistrați, câți-va

mari industriasi. o întreagă burghezie serioasă și înșefată care merge cu pași măsurati, cu priviri piezișe asupra curioșilor opriti de-alunșul trotuarelor. La sfârșitul convoiului vin douăsprezece trăsurile de doliu. Lumea le numără, căci fac mare vâlvă în mahală.

Cu toate acestea asistentii se înduioșează de soarta lui Charles, a lui Georges și a lui Maurice, cari, în redingote negre, cu mânuși negre, merg înapoia sicriului, cu capul plecat, cu obrazul roșit de lacrimi. De altfel, toată lumea e de aceeași părere: își înmormântează mama cum se cade. Dricul e de clasa treia și după toate socotelile, cheltuelile se vor urca la câteva mii de franci. Un notar bătrân zice cu un surâs plin de înțeleș:

— Dacă doamna Guérard și-ar fi plătit singură înmormântarea ar fi economisit șase trăsurile.

La biserică, ușile sunt deschise, orgile cântă, slujba e făcută de preotul parohiei. Apoi, după ce s'au verindat pe dinaintea corpului, asistentii găsesc la intrare pe cei trei fii, așezați la rând, gata să primească strângerile de mână ale aceluia cari nu pot merge până la cimitir. Timp de zece minute ei stau cu brațul întins, strâng la mâini fără chiar a recunoaște pe oameni, mușcându-și buzele, stăpânindu-și lacrimile. Și se simt foarte u-

șurați când biserica s'a golit și când își reiau mersul încet în urma dricului.

Cavoul familiei Guérard e în cimitirul Père Lachaise. Multe persoane merg pe jos, altele se ureă în trăsurile de doliu. Cortegiul străbate piata Bastiliei și intră în strada Roquette. Trecătorii ridică ochii, se descopăr. E un convoiu bogat, pe care lucrătorii din această mahala populată îl privesc mâncând felii de pâine cu cârnați.

Ajungând la cimitir, convoiul cotește la stânga și se găsește imediat în fața mormântului: un mic monument, o capelă gotică, care poartă pe fronton aceste vorbe gravate în negru: *Familia Guérard*. Ușa de tuciu, deschisă la perete, lasă să se vadă în fund un altar pe care ard lumânări. În jurul monumentului, alte construcțiuni de același soi se aliniază și formează străzi; ai zice că e fațada unui negustor de mobile, cu dulapuri, scrinuri, birouri, terminate de curând și așezate simetric în galantar. Asistenții se gândesc aiurea, privesc arhitectură, căutând puțină umbră sub arborii aleei învecinate. O doamnă s'a depărtat ea să admire untrandafir splendid, un buchet înflorit și mirositor, care crescuse pe un mormânt.

În vremea asta cosciugul a fost coborât. Un preot zice rugăciunile din urmă pe când groparii, în vestă albastră, asteaptă la câți-

va pași. Cei trei fii plâng cu hohote, cu ochii pironiți asupra cavoului căscat; aci, în această umbră răcoroasă, vor veni să doarmă și ei la rândul lor. Dar prietenii lor îi iau de acolo, în vreme ce cioclii se apropie.

Și, două zile mai târziu, la notarul mamei lor, ei discută, cu dinții strânși, cu ochii uscați, cu porniri dușmănoase, hotărâți să nu lase să le scape nici un gologan măcar. Ar fi în interesul lor să aștepte, să nu grăbească vinderea proprietăților. Dar își aruncă unul altuia adevărul în față: Charles va mânca tot cu invențiile lui; George trebuie să aibă vre-o amantă care'l toacă; Maurice e vârat, fără îndoială, în vre-o speculație nebunească, în care și va pierde capitalul. Zadarnic încearcă notarul să-i facă să încheie o înțelegere prietenească. Se despart, amenințându-se că se vor da în judecată.

Intr'înșii se deșteaptă răposata, cu sgârceala ei și cu spaima de a fi iefuită. Când bașul otrăvește moartea, din moarte nu mai iese de cât mânia. Urmașii se bat pe sicrie.

III

D. Rousseau s'a însurat la douăzeci de ani cu o orfană, Adela Lemercier, care avea opt-zece ani. Când s'au luat, nu aveau amân-

două de cât șaptezeci de lei. La început au vândut plicuri de scrisori și bastonașe de eeară roșie în adâncătura unei porți. Apoi au închiriat o maghernită, o prăvălioară, în care au stat zece ani, lărgindu-și încetul cu încetul comerțul. Acum au în strada Clichy un magazin de papetărie care prețuește pe puțin cincisprezece mii de lei.

Adela nu prea e sănătoasă. O cam ține o tuse. Aerul închis al prăvăliei, nemiscarea de la teighea nu-i folosesc. Un doctor pe care l'au întrebat, i-a recomandat odihna și plimbările pe timp frumos. Dar ordonanțe de astea nu le poate omul urma când vrea să își strângă repede venituri, pe care apoi să le poată mânca în tihnă. Adela zice că se va odihni, că se va plimba mai târziu când vor fi vândut tot și se vor fi retras la țară.

D. Rousseau e foarte neliniștit în zilele când o vede palidă, cu pete roșii pe obraji. De cât, papetăria îi ia tot timpul și dânsul nu poate sta veșnic în dosul ei ca s'o împiedice de a făptui nechibzuințe. Timp de săptămâni întregi nu găsește răgaz nici o clipă ca să-i vorbească de sănătate. În urmă, când o aude tușind încet și sec, se supără, o silește să-și pună un șal și să facă cu el o plimbare prin Champs-Élysées. Dar ea se întoarce mai obosită, tușind și mai mult; grijile negustoriei îl prind iar pe d. Rosseau; boala e din nou

uitată până la o nouă criză. Așa e în comerț: mori, fără să ai vreme să te îngrijești.

Intr'o zi d. Rousseau ia pe doctor la o parte și-l întreabă să-i spună lămurit dacă femeea lui e în primejdie. Doctorul începe să-i îndruge că trebuie să ai încredere în natura omenească, că el a văzut oameni mult mai bolnavi făcându-se bine. Apoi strâns cu întrebările, el mărturisește că d-na Rousseau e ofticoasă, ba chiar într'un grad deștul de înaintat. Bărbatul a îngălbenit auzind această mărturisire. El iubește pe Adela pentru strădănuințele ce le-au făcut împreună, înainte de a fi mâncat pâine albă în toate zilele. Ea nu-i ie numai femeie, ci și o tovarășe, a căreia hărnicie și deșteptăciune o prețuește mult. Dacă o pierde, va fi lovit de odată atât în dragostea cât și în comerțul său. Cu toate astea îi trebuie curaj, nu-și poate închide prăvălia, ca să plângă nestingherit. Atunci, nu lasă să se vadă nimic, încearcă să nu sperie pe Adela, înfățișându-i-se cu ochii roșii. Își vede înainte de trebile zilnice. Peste o lună, când se gândește la aceste lucruri triste, sfârșește prin a-și zice că doctorii se înșeală de multe ori. Femeea lui nu arată mai rău. Și așa o vede murind încetul cu încetul, fără ca el să sufere prea mult, distrat cum e de trebi, așteptându-se la o catastrofă dar crezând-o încă departe în viitor.

Adela zice câte odată:

— Ab! când vom fi la țară, ai să vezi ce bine o să-mi fie!... Doamne! nu mai avem de cât opt ani de așteptat. O să treacă iute.

Și d. Russeau nu se gândește că ar putea să se retragă de pe acum, cu ceva mai puține economii. Mai întâiu că Adela nu s'ar învoi. Când ți-ai fixat odată o sumă, trebuie să aștepti s'o strângi.

Cu toate astea, de două ori până acum Adela a fost nevoită să stea în pat. Vecinii ziceau: „Săraca, e pe ducă“. Și nu se înșelau. Tocmai în ziua inventariului se puse în pat pentru a treia oară. Doctorul chemat de dimineață, vorbește cu dânsa, iscălește o rețetă cu gândul aiurea. D. Rousseau, înștiințat, știe că desnodământul se apropie. Dăr inventariul lui îl ține în prăvălie și de abia poate scăpa pentru cinci minute din timp în timp. Se urcă odată cu doctorul; apoi pleacă tot cu el și se întoarce la prânz. Se culcă la ora unsprezece în fundul unei odăițe în care i s'a așezat în grabă un pat. De bolnavă îngrijește slujnica Françoise. O fată strașnică această Françoise, o țarancă cu mâinele mari și grosolane, de o politețe și o curățenie îndoioase. Ea îmbrânțește pe muribundă, îi aduce doctoriile cu o mutră posacă, face un zgomot nesuferit când mătură odaia, pe care o lasă într'o mare neorânduială; pe du-

lăpas stau aruncate o mulțime de sticlute năclăite și murdare, lighianele nu sunt nici odată spălate, otrepele atârnă de spătarele scaunelor; nici nu mai știi unde să pui piciorul, atât e de încărcată odaia. Cu toate acestea doamna Rousseau nu se plânge și se mulțumește să izbească cu pumnul în zid când vrea să cheme pe slujnica și când aceasta nu vrea să răspundă. Françoise n'are numai grija ei; ea trebuie să ție și prăvălia curată, să gătească mâncarea domnului și a băeților din prăvălie, fără a mai socoti alergăturile în oraș și celelalte trebi neprevăzute. Asa că doamna nu poate cere să stea mereu lângă dânsa. Vede și de ea când are timp.

De altfel, chiar în pat, Adela se ocupă de afacerile comertului. Ea urmărește vânzarea, întreabă în fiecare seară cum a mers. Inventariul o neliniștește. De cum se urcă bărbatu-său pentru câteva minute, ea nu-i vorbește de loc de boală, ci-l întreba numai în privința câștigului probabil. O întristează grozav știrea că anul e mijlociu, o mie patru sute de lei mai puțin ca anul trecut. În fierbințele frigurilor îi vin în minte comenzile de săptămâna trecută, descurcă socoteli, conduce casa. Și dacă bărbatu-său întârziează prea mult în odaie, îl trimite în prăvălie. Prezența lui nu o vindecă și stând lângă ea se încercă afacerile. E sigură că băeții din

prăvălie stau cu mâinele în sân, și-i spune mereu:

— Du-te, dragă, n'am trebuință de nimic, crede-mă. Și nu uita să te aprovizionezi cu registre că uite, încep să se ceară și nu mai avem.

Multă vreme se amăgește asupra stărei sale adevărate. Nădăjduște mereu că a doua zi se va scula și-și va lua locul la teighea. Făurește chiar planuri: de-o putea să se scoale curând se vor duce să petreacă o Duminică la Saint-Cloud. Nici odată n'a dorit atât de mult să vadă arborii. Apoi, de odată, într-o zi, se face serioasă. Peste noapte, cum sta singură cu ochii mari deschiși, a înțeles că se duce. Până seara nu spune nimic, stă pe gânduri, cu privirile în tavan. Și seara, îl oprește pe bărbatu-său, vorbindu-i liniștit, ca și cum i-ar arăta o factură.

— Ascultă, zice ea, să chemi mâine un notar. E unul foarte aproape, în strada Saint Lazare.

— Ce ai cu notarul? strigă d. Rousseau, doar n'ai ajuns încă până acolo.

Dar ea urmează cu aerul ei liniștit și cum-pătat.

— Se poate! De cât, o să mă simt mai liniștită când mi-oi ști afacerile în reanlă... Noi ne-am luat sub regimul comunității bunurilor, când nu aveam nimic, nici unul nici altul. Astăzi, când am strâns ceva gologani,

nu vreau ca neamurile mele să vină să te despoaie... Soră-mea Agatha nu e vre-o bună-tate ca să merite să-i las ceva. Mai bine iau tot cu mine în groapă.

Și se încăpăținează atâta, în cât a doua zi bărbatul-său aduce pe notar. Ea pune acestuia o mulțime de întrebări, dorind ca măsurile să fie bine luate pentru ca să nu se poată ridica vre-o contestație. După ce testamentul fu gata și notarul plecă, ea se întinse în pat șoptind:

— Acum voiu muri liniștită... Mi s'ar fi convenit să mă pot retrage la țară, nu pot zice că nu-mi pare rău că n'am mai apucat să-mi îndeplinesc dorința asta. Dar ai să te duci tu... I'ăgăduiește-mi că ai să te retragi în împrejurimile pe care le-am ales amândoi, știu satul în care s'a născut mama ta, lângă Melun... Aș fi foarte mulțumită.

D. Rousseau plânge cu lacrimi fierbinți. Ea îl mângâie, îi dă sfaturi. De i-o fi urât singur, va avea tot dreptul să se însoare din nou; dar să aibă grijă să-și aleagă o femeie mai trecută pentru că fetele tinere cari se mărită cu văduvi, îi iau mai mult pentru banii lor. Și ea îi numește o cucoană pe care o cunose amândoi și cu care ar fi foarte fericită să'l știe împreună.

Apoi, chiar în noaptea aceea, are o agonie îngrozitoare. Se înăbușe, cere aer, Françoise a adormit pe un scaun. D. Rousseau, în pi-

cioare la capul patului, nu poate de cât să ia mâna murindei și s'o strângă, spunându-i că e aci, că nu o părăsește. Dimineata, se simte de odată foarte liniștită; e albă de tot, cu ochii închiși, răsufând încet. Bărbatul său se coboară cu Françoise ca să deschidă prăvălia. Când se întoarce, își găsește soția tot albă, întepenită în aceeași stare; numai ochii îi sunt acum deschiși. E moartă.

De foarte multă vreme d. Rousseau se aștepta s'o piardă. Nu plânge, e numai zdrobit de oboseală. Se coboară, pune pe Françoise să tragă obloanele prăvăliei; și scrie, cu mâna lui, pe o foaie de hârtie: „*Inchis din cauză de moarte*“; apoi lipește foaia pe oblonul din mijloc. Sus, toată dimineata se trece cu curățatul și pregătitul odăii. Françoise șterge cu o cârpă pe jos, dozește sticlutele, așează lângă moartă o făclie aprinsă și o cană cu aghiazmă; căci e vorba să vie sora Adelei, acea Agată despre care se spună că are o limbă veninoasă, și slujnica nu vrea să fie învinuită că nu știe să vază de casă. D. Rousseau a trimis un băiat să facă formalitățile de trebuință. El se duce la biserică să se tocmească în privința cheltuelilor de înmormântare. Ce, dacă-i necăjit acuma, o să se lase să-l jefuiască? El își iubea femeea și e convins că dacă dânsa l'ar vedea cum se tocmește cu preoții și cu slujbașii de la pompele fu-

nebre, ar fi foarte mulțumită. Cu toate astea ține, de ochii lumii, ca înmormântarea să fie arătoasă. În sfârșit cad la învoială, va da o sută șaizeci de lei la biserică și trei sute de lei la pompele funebre. Iși face socoteala că, cu celelalte cheltueli cu tot, n'o să scape fără cinci sute de lei.

Când se întoarce acasă, d. Rousseau zărește pe cumnată-sa Agatha, așezată la capul moartei. Agatha e o femeie înaltă și uscată, cu ochii roși, cu buzele vinete și subțiri. De trei ani soții Rousseau erau certăți cu ea și nu se vedeau. Ea se scoală ceremonios, apoi își îmbrățișează cumnatul. În fața morții toate certurile încetează. D. Rousseau, care n'a putut să plângă dimineata, izbucnește acum în hohote dând cu ochii de biata nevastă-sa, albă și țeapănă, cu nasul subțiat, cu fața așa de micșorată că deabia o mai recunoaște. Agatha stă cu ochii uscați. S'a așezat în cel mai bun fotoliu și-si plimbă încet privirile prin odaie, ca și cum ar alcătui un inventar amănunțit de toate mobilele. Până acum n'a deschis vorba despre bani, dar se vede bine că e foarte neliniștită și că trebuie să se întrebe dacă există un testament.

În dimineata înmormântării, când să se pună corpul în sicriu, se bagă de seamă că cei de la pompele funebre i-au înșelat și au trimis un cosciug prea scurt. Cioclii pleacă

să aducă un altul. În vremea asta, dricul aşteaptă în faţa casei, mahalaua e în fierbere. Un nou chin pentru d. Rousseau. Dacă, cel puţin, aşteptarea aceasta ar mai învia pe nevastă-sa! În sfârşit sărmana doamna Rousseau e coborâtă şi sicriul nu stă expus de cât zece minute, jos, sub poarta îmbrăcată în negru. Vre-o sută de persoane aşteaptă în stradă, comercianţii din mahală, chiriaşii casei, prieteni de-ai familiei, câţi-va lucrători. Cortegiul porneşte, d. Rousseau poartă doliul.

Şi, pe când alaiul trece, vecinele îşi fac cruce, vorbind încetişor. E librăreasa, nu-i așa? femeea aceea mititicuță şi așa de galbenă, de parcă n'avea de cât pielea şi oasele pe ea. Las că o să-i fie mai bine în pământ. Ce-i şi viaţa omului! negustori îndestulați, cari munceau ca să-şi poată petrece bătrâneţele în tihnă! Are destulă tihnă acum, librăreasa! Şi vecinele vorbesc de bine pe d. Rousseau, pentru că merge în urma dricului, cu capul gol, singur, palid, cu părul rar sbârlit de vânt.

La biserică preoții dau gata slujba în patruzeci de minute. Agatha, care stă în rândul întâi, pare că numără făcliile aprinse. Fără îndoială, se gândește că cumnatu-său ar fi putut să se arăte mai puțin fudul; căci, în sfârşit, dacă nu există testament şi dacă

dânsa mosteneste jumătate din avere, va trebui să plătească partea ei din cheltuelile de înmormântare. Preoții zic o ultimă rugăciune, sfestocul trece din mână în mână, apoi corteziul ese. Aproape toată lumea pleacă. S'a dat poruncă să se apropie cele trei trăsurile de doliu, în cari s'au urcat cucoanele. În urma dricului nu rămâne de cât d. Rousseau, tot cu capul gol, și vre-o treizeci de persoane, prietenii cari nu îndrăznesc să se furiseze. Dricul e împodobit foarte simplu, cu o draperie neagră cu ciucuri albi. Trecătorii se descopăr și trec repede.

Cum d. Rousseau n'are cavou de familie, s'a multumit să ia o concesie pe cinci ani la cimitirul Montmartre, făgăduindu-și să cumpere mai târziu un loc de veci, și să-și desgroape nevasta ca s'o așeze pentru totdeauna la ea acasă.

Dricul se oprește la capătul unei alei și sicriul e purtat pe brate printre mormintele joase, până la o groapă, săpată în pământul moale. Azistentii pășesc tăcuti. Apoi, preotul se retrage după ce morfoleste între dinți douăzeci de cuvinte. În toate părțile se întind grădinite împrejmuite cu grilajuri, morminte împodobite cu mixandre și arbori verzi; în mijlocul acestei verdeti, pietrele albe par noi de tot și vesele. D. Rousseau e izbit de vederea unui monument, o coloană subțire,

având de-asupra o urnă simbolică. Dimineata, un pietrar venise să-i bată capul cu planuri. Și-și zice că, atunci când va cumpăra o concesie pe veci, va așeza pe mormântul femeii sale o coloană la fel, cu un vas tot așa de frumos.

Dar Agatha îl ia de acolo și, ajunși în prăvălie, ea se hotărăște în sfârșit să vorbească de afaceri. Când aude că există un testament, se scoală dreaptă și pleacă, trântind ușa. În viața ei n'o să-i mai calce piciorul în maghernita asta. D. Rousseau simte mereu o jale adâncă, care-l înăbușe; dar ceea ce-l scoate mai ales din fire, e că magazinul trebuie să stea închis, într'o zi de lucru.

IV

Luna Ianuarie a fost aspră. Nici muncă, nici pâine și nici foc în casă. Al-de Morisseau au îndurat o mizerie neagră. Femeea e spălătoareasă, bărbatul zidar. Locuiesc la Batignolles, strada Cardinet, într'o casă neagră, care împuțește toată mahalaua. Odaia lor, la catul al cincilea, e așa de dărăpântă, în cât ploaia intră prin crăpăturile tavanului. Și tot nu s'ar plânge, dacă Charlot al lor, un copil de zece ani, n'ar avea nevoie de o hrană bună ca să ajungă om.

Copilul e plăpând, un nimic îl doboară la pat. Când se ducea la școală, dacă voia să învețe toate de odată, se întorcea acasă bolnav. Incolo, foarte deștept, un ștregar draguț care vorbea ca un om mare. În zilele când n'au pâine să-i dea, părinții plâng ca dobitoacele. Cu atât mai mult că copiii mor ca muștele în toată casa, atât e de nesănătoasă.

Pe străzi se sparge ghiața. Tatăl s'a tocmnit și el; sfarmă ghiața cu târnăcopul și seara duce acasă doi lei. Până o fi să înceapă lucrul iar la binale, are cel puțin cu ce să-și ducă zilele de azi pe mâine.

Dar, într'o zi, întorcându-se acasă, găsește pe Charlot în pat. Mama nu știe ce are. Il trimisese la Courcelles, la mătușă-sa care e telăleasă, să vadă dacă nu găsește vre-o vestă mai călduroasă de cât bluza lui de pânză în care tremura de frig. Mătușa nu avea de cât surtuțe vechi de bărbat, prea largi, și mititelul s'a întors rebegit, amețit, par'că ar fi fost băut. Acum stă culcat pe pernă cu obrajii aprinși, spune prostii, crede că se joacă cu bile și cântă mereu.

Mama a atârnat o sdreanță de șal în fata ferestrei, ca să astupe un geam spart; sus, nu mai rămân de cât două ochiuri libere, cari lasă să pătrundă cenușul mohorât al cerului. Mizeria a golit scrinul, toată rufăria e la Muntele de Pietate. Într'o seară au vândut o

masă și două scaune. Charlot se culca pe jos; dar, de când e bolnav, l'au urecat în pat, și încă și aci stă foarte rău, căci toată lâna din saltea a fost dusă, câte un pumn, câte un pumn, la o telăleasă, pentru câte douăzeci ori treizeci de bani. Tatăl și mama se culcă într'un colț, pe niște pae de care ar fugi și un câine.

Amândoi privesc pe Charlot cum se frământă în pat. Ce-o fi având mititelul de bate câmpii? L'o fi mușcat ceva ori i s'o fi dat să bea cine știe ce. O vecină, doana Bonnet, vine să-l vadă și după ce-l cercetează, zice că are friguri. Se pricepe dânsa, că doar tot o boală ca asta i-a răpit bărbatul.

Mama plânge strângând pe Charlot în brațe. Tatăl ese ca nebun și aleargă să caute un doctor. Aduce unul nalt, rece, care pune urechea la spatele copilului, îl ciocănește la piept fără să zică o vorbă. Apoi doamna Bonnet dă fuga la dânsa să aducă creion și hârtie pentru ca să-și scrie rețeta. Când pleacă, tot mut, mama îl întreabă cu vocea sugrumată:

— Ce are, domnule doctor?

— O pleurezie, răspunde el scurt, fără explicație.

Apoi o întreabă la rândul lui:

— Sunteți înscriși la biroul de binefacere?

— Nu, domnule.... Eram îndestulați vara trecută. Iarna ne-a omorât.

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău!

Și făgăduiește să se mai întoarcă. Doamna Bonnet împrumută un franc pentru farmacie. Cu cei doi franci ai lui Morisseau s'a cumpărat puțină carne, cărbuni de pământ și o lumânare. Noaptea dintâiu trece cu bine. N'au lăsat focul să se stingă. Bolnavul, adormit parcă de căldura cea mare, nu mai vorbește. Mânușitele-i ard. Văzându-l zdrobit de friguri, părinții se liniștesc; și, a doua zi, rămân uluiți, cuprinși de spaimă, când doctorul dă din cap în fața patului, cu mutra unui om care nu mai nădăjduiește.

Timp de cinci zile nu se arată nici o schimbare. Charlot, istovit, doarme pe pernă. În odaie, mizeria care bântue mai tare, pare că intră cu vântul prin spărturile acoperișului și ferestrei. În seara a doua, au vândut ultima cămașă a mamei; în a treia au mai scos rămășițele de lână de sub bolnav pentru a plăti pe farmacist. Apoi, n'au mai avut ce da.

Morisseau sparge mereu ghiață; de cât, cei doi lei ai lui nu ajung. Cum frigul acesta aspru poate ucide pe Charlot, ar dori să înceapă desghețul, cu toate că se teme de el grozav. Când pleacă la lucru, e fericit că vede străzile albe; apoi se gândește la micuțul care se prăpădește acasă și dorește fierbinte

o rază de soare, o adiere caldă de primăvară care să topească zăpada. Dacă, cel puțin, ar fi înscrisi la biroul de binefacere, ar avea doctor și doctorii pe de geaba. Mama s'a dus la primărie dar i s'a răspuns că cererile sânt prea numeroase, că trebuie să mai aștepte. Cu toate astea tot i s'au dat câteva bonuri de pâine; o cucoană miloasă i-a dat cinci franci. În urmă, mizeria a început din nou.

În ziua cincina Morisseau aduce ultima lui piesă de doi franci. Desghețul a venit și nu mai e nevoie de munca lui. Atunci totul s'a sfârșit: soba stă mereu rece, pâinea lipsește, rețetele nu se mai duc la farmacie. În odaia cu pereții uzi de igrasie, tatăl și mama tremură de frig în fața mititelului care trage să moară. Doamna Bonnet nu mai vine să-i vadă, pentru că e prea simțitoare și-i face rău. Chiriașii ceilalți trec repede pe dinaintea ușei lor. Câte odată mama, apucată de o eriză de lacrimi, se aruncă pe pat, își îmbrățișează copilul ca pentru a-l ușura și a-l vindeca. Tatăl, îndobitocit, stă ceasuri întregi la freastră, ridicând un colț al șalului și privind cum se topește zăpada, cum cade apă de pe acoperiș în picături mari și îngrește strada. Poate că asta îi va face bine lui Charlot.

Într'o dimineață, doctorul declară că nu se va mai întoarce. Copilul e pierdut.

— Vremea asta umedă l'a prăpădit, zice el. Morisseau amenință cerul cu pumnul. Ori cum ar fi vremea, tot rău pentru săraci! Când era ger, n'avea nici un folos; acum e desgheț și e și mai rău. Dacă femeia s'ar învoi, ar aprinde o tavă de cărbuni, și s'ar duce toți trei împreună. Așa ar sfârși-o mai repede.

Cu toate astea mama s'a dus iar la primărie; li s'a făgăduit că o să li se trimită ajutoare, și așteaptă. Ce zi înspăimântătoare! O răceală de ghiată se lasă din tavan; într'un colț, ploaia curge; au pus o găleată să cadă picăturile în ea. Din ajun n'au mâncat nimic, numai copilul a băut o ceașcă de ceai pe care a adus-o portăreasa. Așezat la masă, cu capul între mâini, tatăl stă năuc, cu urechile văjiind. La fiecare zgomot de pași mama aleargă la ușă, crezând că au sosit în sfârșit ajutoarele făgăduite. S'au făcut ceasurile șase și nimic n'a venit încă. Amurgul e posomorât, încet și sinistru ca o agonie.

De odată, în noaptea care înaintează, Charlotte bâlbăește vorbe întretăiate :

— Mamă... mamă...

Mama se apropie, primește în obraz o răsuflare fierbinte. Și nu mai aude nimic; deosebește numai nelămurit copilul, cu capul răsturnat, cu gâtul teapăn. Ea strigă, înebunită, rugătoare:

— Lumină! repede, lumină!.. Charlot dragă, vorbește-mi!

Nu mai au lumânare. În graba ei, freacă chibrituri, le rupe între degete. Apoi cu mâinile tremurătoare, pipăe obrazul copilului.

— Ah! Doamne! e mort!.. Auzi, Morisseau, e mort!

Tatăl ridică capul, orbit de întunec.

— Ah! și! ce vrei? a murit... E mai bine așa.

Auzind hohotele de plâns ale mamei, d-na Bonnet s'a hotărât să vină cu lampa ei. Atunci, pe când cele două femei primenesc pe Charlot, bate cineva în ușă: sosesc ajutoarele, zece franci, bonuri de pâine și de carne. Morisseau râde cu un aer prostesc zicând că cei de la biroul de binefacere scapă totdeauna trenul.

Și ce cadavru prăpădit de copil, slab, ușor ca o pană! Dacă ai fi culcat pe saltea o vrabie ucisă de zăpadă și strânsă de pe stradă, n'ar fi ocupat un loc mai mic.

Totuși doamna Bonnet, care e iarăși îndatoritoare, le spune că de geaba stau și flămânzesc alături de copil, că asta n'o să-l învie pe Charlot. Ea le propune să se ducă să caute pâine și carne, adăogând că o să aducă și lumânare. Ei o lasă să facă ce vrea. Când se întoarce, pune masa, împărțind niște cârnăcioși calzi. Și soții Morisseau, înflămânziți, îmbucă cu lăcomie lângă mort, a cărui

fetisoară albă se desluseste în umbră. Soba e plină, e cald și bine. Din când în când, ochii mamei se umplu de lacrimi. Lacrimi mari îi cad pe pâine. Ce cald i-ar fi lui Charlot! cu câtă poftă ar mânca el cârnăciori!

Doamna Bonnet vrea să vorbeze cu orice pret. Pe la ceasurile unu, când Morisseau a adormit cu capul rezemat de piciorul scaunului, cele două femei fac cafea. O altă vecină, o croitoreasă de optsprezece ani e invitată și ea; ea să nu vină cu mâna goală, aceasta aduce puțin rachiu într'o sticlă. Atunci cele trei femei își beau cafeaua în sorbituri rare, vorbind încet, povestindu-si întâmplări și morți neobisnuite; puțin câte puțin ridică vocile, se întind cu trănecăneala, vorbesc de casă, de mahala, de o crimă săvârșită în strada Nollet. Și din când în când, mama se scoală și se uită la Charlot, vroind să se încredinteze că nu s'a miscat.

Declaratia nefiind făcută seara, vor trebui să țină corpul micutului toată ziua următoare. Cum n'au de cât o odae, trăesc cu Charlot, mănâncă și dorm cu el. Câte-odată, îl uită; apoi, când dau iar cu ochii de el, e ca și cum l'ar pierde din nou.

În sfârșit, a treia zi, se aduce cosciugul mare cât o cutie de jucării, patru scânduri rău date la rândeă, dăruite de Prim'ie în

urma certificatului de sărăcie. Și, la drum ! se duc la biserică alergând. În urma lui Charlot merge tatăl cu doi tovarăși de lucru întâlniți pe drum, apoi mama, doamna Bonnet și cealaltă vecină, croitoreasa. Bălăcesc, toți în noroiu până la glezne. Nu plouă, dar ceța e așa de umedă că-i pătrunde până la piele. La biserică se face o slujbă de mântuială. Și iar încep goana prin noroiul caldarâmului.

Cimitirul e la dracu 'n praznic, dincolo de fortificații. Coboară calea Saint-Ouen, trec bariera, în sfârșit ajung. E un ocol întins, un maidan închis cu ziduri albe. Buruienile cresc în voie, pământul e plin de ridicături, în vreme ce în fund câțiva arbori subțiri murdăresc cerul cu ramurile lor negre.

Convoitul înaintează încet pe pământul moale. Acum plouă ; și trebuie să aștepte sub răpăială pe un preot bătrân care deabia se hotărăște să iasă dintr'un paraclis. Charlot va dormi în fundul groapei obștești. Câmpul e semănat cu cruci răsturnate de vânt, cu coroane putrezite de ploae, un câmp de mi-zerie și de doliu, pustiit, frământat în picioare, răbufnind de această îmbulzeală de cadavre îngrămădite de foamea și frigul de prin mahalale.

S'a sfârșit. Pământul cade peste Charlot în fundul groapei, și părinții pleacă, fără a fi putut să îngenunche în noroiul mocirnos în care li se înfundă picioarele. Afară, cum plouă mereu, Morisseau, care mai are trei franci din cei zece ai biroului de binefacere, poartă pe camarazi și pe vecine să se împună ceva la o cârciumă. Se așează la masă, beau doi litri, mănâncă o bucată de brânză. Apoi, camarazii, la rândul lor, plătesc și ei alți doi litri. Și când societate intră iar în Paris, e foarte veselă.

V.

Jean-Louis Lacour are șaptezeci de ani. S'a născut la Courteille, un cătun de o sută cincizeci de locuitori, pierdut într'o vale sălbatecă. În viața lui s'a dus o singură dată la Angers, care se găsește la o depărtare de cincisprezece leghe; dar era așa de tânăr atunci că nu-și mai aduce aminte. A avut trei copii, doi băieți, Antoine și Joseph, și o fată, Catherina. Aceasta s'a măritat; apoi bărbatu-său a murit și ea s'a întors la tatăl ei, cu un copil de douisprezece ani, Jacinet. Familia trăește din câteva prăjini de pământ, tocmai cât trebuie ca să poată

mânca pâine și să nu umble goi de tot. Când bea un pahar cu vin, e praznic mare.

Satul Courteille e așezat în fundul unei văi, cu păduri de toate părțile cari îl împrejmuesc și-l ascund. Biserica nu e, căci comuna e prea săracă. Slujba o zice preotul din Cormiers; dar cum sunt mai bine de două leghe de drum, nu vine decât odată la două săptămâni. Casele, vreo douăzeci de cocioabe dărăpănate, sunt însirate dealungul drumului mare. Găinile scormonesc gunoiul din fața porților. Când trece vreun străin, femeile întind gâtul, în vreme ce copiii cari se tolănesc la soare, o iau la goană de avalma cu cârdurile de găște speriate.

Jean-Louis n'a fost niciodată bolnav. E mare și noduros ca un stejar. Soarele l'a uscat, i-a tăbăcit și i-a crăpat pielea; și el a luat culoarea, întepeneala și linistea arborilor. Cu bătrânețea, și-a pierdut limba. Nu mai vorbește, găsind asta de prisos. Merge cu pasul mare și îndărătnic, cu puterea liniștită a boilor.

Anul trecut era mai voinic de cât copiii lui, își oprea pe seamă treburile cele mai grele, umblând mereu tăcut pe câmpul care părea că-l cunoaște și tremură. Dar, într'o zi, acum două luni, bratele i s'au întepenit deodată; și a stat două ceasuri de-a curme-

zisul unui șant, ca un trunchiu retezat. A doua zi a vrut să se apuce iar de lucru: de cât, bratele i se duseseră pământul nu-l mai asculta. Copiii elatină din cap. Fata încearcă să-l țină în casă. El se încăpățânează și pleacă, însoțit de Jacquinet, pentru ca copilul să strige, dacă bunicul va cădea.

— Ce faci aci, leneșule? întreabă Jean-Louis pe copil, care nu-l părăsește. La vârsta ta eu îmi câștigam pâinea.

— Bunicule, te păzesc, răspunde copilul.

Cuvântul acesta dă un fior bătrânului. Seara, se culcă și nu se mai scoală. A doua zi, când să plece la câmp, copiii și fata intră să vadă pe tatăl lor, pe care nu-l aud mișcându-se. Il găsesse întins în pat, cu ochii deschiși, cu aerul gânditor. Are pielea așa de aspră și de tăbăcită, că nu se poate ști culoarea boalei.

— Fi, tată, nu mai merge?

El bombănește, face semn din cap că nu.

— Atunci, nu vii, plecăm fără d-ta?

Da, le face semn să plece fără el. S'a început secerișul, toate bratele sunt de folos. Dacă ar întârzia o zi, s'ar putea întâmpla ca o furtună să vie pe neașteptate să scuture spicele. Până și Jacquinet urmează pe mama și pe unchii lui. Tata Lacour rămâne singur. Seara când copiii se întorc, stă în acelaș loc,

întins pe spate, cu ochii deschiși, cu înfățișarea gânditoare.

— Ei, ce zici, tată, nu ți-e mai bine?

Nu, nu-i e mai bine. Bombănește, dă din cap. Ce-i mai poate ajuta? Caterinei îi trece prin minte să fiarbă vin cu niște buruieni, dar fiertura e prea tare pentru el și e gata, gata să-l omoare. Joseph zice că or să vadă a doua zi ce-i de făcut, și toată lumea se culcă.

În dimineața următoare, înainte de a pleca a seceriș, copiii și fata se opresc o clipă în fața patului. Hotărât, bătrânul e bolnav. Nici odată n'a zăcut. Ar fi bine, poate, să cheme un doctor. Răul e, că ar trebui să-l aducă tocmai dela Bougemont: șase leghe la dus, șase la întors, fac două-spre-zece. O zi întreagă pierdută. Bătrânul, care ascultă pe copiii, se mișcă și pare că se supără. N'are nevoie de doctor, un doctor nu folosește la nimic și costă și bani.

— Nu vrei? întreabă Antoine. Atunci, să plecăm la muncă?

Fără îndoială, să plece la muncă. N'o să fie de nici un folos stând aci. Pământul are mai multă nevoie de a fi îngrijit decât el. Să treacă trei zile trec, copiii se duc în fiecare dimineață neată la câmp, pe când Jean Louis nu se dă jos din pat, singur cuc, bând dintr'un urciior când îi e sete. E întocmai ca unul din acei

cai bătrâni, cari cad de oboseală într'un colț și care e lăsat să moară. A muncit șai-zeci de ani, poate să se ducă acum, de oare ce nu mai e bun de nimic, decât să ocupe un loc și să stingherească pe ceilalți.

Copiii nu simt o durere prea mare. Pământul îi deprinsese să-și plece capul în fața unor asemenea lucruri; ei locuiesc prea aproape de pământ pentru a-i lua în mune de rău că le răpește pe bătrân. O aruncătură de ochi dimineata, o aruncătură de ochi seara, mai mult nu pot face. Dacă tatăl se va scula totuși, va fi o dovadă că e încă zdravăn. Dacă moare, se vede că i-a intrat moartea în oase; și toată lumea știe că, atunci când a intrat moartea în oasele cuiva, nimic n'o mai scoate, nici semnul crucei, nici doctoriile.

Seara, Jean Louis întreabă cu privirea pe copii asupra secerisului. Când îi aude numărând snopii, arătându-se mulțumiți de vremea frumoasă care le dă răgaz să muncească în pace, îi lucesc ochii de bucurie. Încă odată se mai sfătuesc să trimită după doctor; dar bătrânul se supără și le e teamă să nu-î ucidă mai repede dacă-i fac împotrivă. Le-a cerut doar să-l cheme pe pândar, un prieten de demult. Tata Nicolas e mai mare de cât dânsul, căci a împlinit șapte-zeci și cinci de ani la Întâmpinarea Domnu-

lvi. Dar se ține drept ca un plop. S'a așezat lângă Jean Louis cu un aer serios. Jean Louis, care nu mai poate vorbi, se uită la el cu ochii lui mici, sterși. Tata Nicolas îl privește de asemenea, neavând nimic să-i spună. Și acești doi bătrâni stau față în față timp de un ceas, fără să rostească o vorbă, fericiți că se văd, amintindu-si fără îndoială lucruri îndepărtate, din zilele de odinioară. În seara asta, la întoarcerea dela seceris, copiii găsesc pe Jean Louis mort, întins pe spate, țăpăn și cu ochii holbați.

Da, bătrânul a murit, fără să miște o mână. Și-a dat ultima răsufare drept înainte, o răsufare mai mult pe câmpia întinsă. Ca și vitele care se ascund și se lasă în voia soartei, nici el n'a supărat pe nici un vecin, și-a făcut singur treboșoara.

— Tata a murit, zise Joseph chemând pe ceilalți.

Antoine, Catherina și Jacquinet, repetă:

— Tata a murit.

Asta nu-i miră. Jacquinet întinde curios gâtul, femeea scoate batista, băieții nu zic nimic, cu fața gravă și îngălbenită sub părleala soarelui. Da, s'a ținut bine bătrânul, a fost zdravăn! Gândul ăsta mai mângâie pe copii, sunt mândri de voinicia familiei.

Noaptea, priveghiază pe bătrân până la ceasurile un-spre-zece, apoi toată lumea se

culcă; și Jean Louis doarme tot singur, cu fața lui posomorâtă care pare mereu gânditoare.

Dis de dimineată Joseph se duce la Cormiers, ca să înștiințeze pe preot. Cu toate acestea, cum mai sunt snopi de adus, Antoine și Catherine se duc la câmp dimineata, lăsând corpul în paza lui Jaçquinet. Micuțului i se urăște cu bătrânul, care nici nu se mișcă măcar, și iese din când în când la drum, aruncă cu pietre în vrăbii, se uită la un tolbaș care desface niște basmale în fața unor vecine; apoi, când își aduce aminte de bunic, intră repede în casă, se încredințază că nu s'a mișcat din loc, și aleargă din nou să se uite la niște câini cari s'au încăerat.

Cum ușa a rămas deschisă, găinile intră, se plimbă liniștite scormonind cu ciocul pământul bătut. Un cocoș roșu se înalță pe cele două picioare, lungeste gâtul. își rotunjește ochiul de jeratec, neliniștit de prezența acestui corp pe care nu și-o poate lămuri; e un cocoș cuminte și prevăzător, care știe fără îndoială că bătrânul n'are obiceiul să rămână în pat după răsăritul soarelui; în cele din urmă scoate un strigăt sonor ca de goarnă cântând moartea bătrânului, în vreme ce găinile ies una câte una, cloncănind și ciugulind pământul.

Preotul din Cormiers nu poate veni decât

la ceasurile cinci. Încă de dimineată lumea aude pe dulgher cum despică un brad și bate cuie. Cei cari nu știau noutatea, zic: „Ia te uită! a murit Jean Louis“, pentru că oamenii din Courteille cunosc bine aceste zgomote.

Antoine și Catherine s'au întors, secerișul e sfârșit; nu pot zice că nu sunt mulțumiți, căci, de zece ani n'au mai avut grâu așa de frumos.

Toată lumea așteaptă pe preot, fiecare face câte ceva ca să treacă timpul: Catherine pune supă la foc, Joseph scoate apă, Jacquinet e trimis să vadă dacă s'a săpat groapa a cimitir.

În sfârșit, abia pe la șase, preotul sosește. E într'o cotigă, cu un băiat care-i slujește drept ajutor. Se coboară în dreptul ușei, scoate dintr'un jurnal patrafirul și stiharul, apoi se îmbracă zicând:

— Să ne grăbim, trebuie să mă întorc până la șapte.

Cu toate astea nimeni nu se grăbește. Cineva s'a dus să cheme doi vecini cari să ducă pe răposat pe patul de lemn negru. Tocmai când să pornească sosește Jacquinet alergând și strigă că groapa încă nu e gata, dar tot pot să pornească.

Atunci preotul pleacă în cap, citind pe latinește într'o carte. Băiatul cu care venise

merge în urmă-i, ducând un vas de aramă turtit, plin cu aiazmă în care e cufundat un sfeștoc. Deabia când au ajuns în mijlocul satului iese un copil din șura în care se citește evanghelia odată la două săptămâni, și pornește în fruntea cortegiului cu o cruce înfiptă în vârful unui băț. Familia vine după mort; puțin câte puțin toți oamenii din sat se unesc cu ea: o ceată de ștregari, cu capul gol, desmățați, desculți, închee marșul.

Cimitirul se găsește la celalt cap al satului. Cei doi vecini au lăsat jos cosciugul în trei rânduri; ei suflă greu cât timp convoiul stă, apoi pornesc iar. Se aude treapădul papucilor de lemn pe pământul uscat. Când ajung, groapa încă nu e gata; groparul e tot în ea și apare și dispăre regulat, la fiecare aruncătură de lopată.

Un simplu gard împrejmuește cimitirul. Dealungul lui au crescut bălării și aci se strâng copiii în serile de Septembrie să mănânce mure. E o grădiniță în mijlocul unei câmpii. În fund sunt tufe mari de coacăze; un păr, într'un colț, a crescut cât un stejar; o alee scurtă de tei, în mijloc, face o umbră sub care vin bătrânii, vara, să-și fumeze pipele. Soarele arde, lăcustele sar în toate părțile, muștile aurii zbârnăesc în fiorul căldurii. Tăcerea par'că e străbătută de fiorii

vietei, seva acestui pământ gras curge cu sângele roșu al macilor.

Au așezat sicriul la marginea groapei. Băiatul care duce crucea, o înfige la picioarele mortului, în vreme ce preotul, în picioare la capul răposatului, zice înainte pe latinește din carte. Dar cei de față se interesează mai mult de munca groparului.

Au înconjurat groapa, urmăresc lopata cu ochii; și când se întorc, preotul s'a strecurat cu cei doi copii; n'a mai rămas decât familia, care asteaptă cu răbdare.

În sfârșit, groapa e săpată.

— Las' că e destul de adâncă! strigă unul din țaranii cari au purtat corpul.

Și toată lumea ajută la coborârea sicriului. Tata Lacour o să se simtă bine de tot în groapa asta. El cunoaște pământul și pământul îl cunoaște pe el. O să ducă casă bună împreună. Sunt aproape saizeci de ani de când pământul i-a dat această în-tâlnire, în ziua când Jean Louis și-a înfipt pentru prima oară sapa într'ânsul. Dragoștea lor trebuia să se sfârșească așa, pământul trebuia să-l ia și să-l țină pe veci. Și ce plăcută odihnă! De acum va auzi numai piciorușele ușoare ale păsărilor îndoind firele de iarbă. Nimeni n'o să-l mai turbure și o să stea ani întregi la dânsul, nesupărat. E

moartea plină de soare, somnul fără sfârșit în pacea dela țară.

Copiii s'au apropiat.. Catherine, Antoine, Joseph, iau câte un pumn de pământ și-l aruncă deasupra bătrânului. Jacquinet, care a cules maci, își aruncă și el buchetul. Apoi, familia se întoarce să-și mănânce supa, vițele se întorc dela pășune, soarele apune. O noapte caldă adoarme satul.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ

REȘITA

Str. 7

[3,00]

30. D-r Andrei Iliescu-Lespezi. — Căsătoria față de știință.
31. O. Pursch. — Maeștrii muzicanți.
32. Fridtjof Nansen. — Spre Pol.
33. Artur Gorovei. — Datinele noastre la naștere.
34. Guy de Maupassant. — Cei dintâi fulgi.
35. Z. Bârsan. — Nuvele.
36. Scarlat Georgeseu. — Cartea Poporului sau Drep-turi și Datorii.
37. I.-A. Candrea. — Din Bătrâni.
38. A. Dumas-Tatăl. — Strigoii Carpaților.
39. I. Adam. — Voia mării.
40. Victor Anestin — Stelele.
41. G. Verga. — Fire de Tigroaică.
42. I. Ciocârlan. — Vis de Primăvară.
43. Jules Claretie. — Mansarda.
44. Emile Zola — Două Nuvele.
45. Ioan Slavici. — Educația Rațională.
46. Ioan Slavici. — Educația Fizică.
47. L. Tolstoi. — Amintiri dela Sevastopol, Vol. I.
48. Leon Tolstoi. — Amintiri dela Sevastopol, Vol. II.
49. Sextil Pușcariu. — Cinci ani de mișcare literară.
50. Dr. I. Duscian. — Tuberculoza.
51. André Theuriet. — Mănunchiul de rugioare.
52. Miriam Harry. — Nuvele arabe.
53. C. Flammarion. — Erupția vulcanului Krakatoa.
54. Adelbert de Chamisso. — Minunata poveste a lui Petre Schemil.
55. Nicolae Gogol. — Poveste.
56. Douglas Jerrold. — Muștrările Doamnei Caudel.
57. I. Slavici. Educațiunea Morală.
58. Ernest Renan. — Pagini alese.
59. J. M. Guyau. — Pentru Părinți și copii.
60. H. Machperson (Jun.) — Astronomie populară.
61. Ivan Turgheneff. — Asia.
62. Honoré de Balzac. — Albert Savarus.
63. Virgil Caraivan. — Domnița Ilina.
64. D'Anunzio, Zuccoli, Ojetti. — Nuvele.
65. André Theuriet. — Prăvălia la doi crapi,

Biblioteca Minervei

a 30 bani volumul

Cuprinzând atât opere datorite scriitorilor noștri celor mâi de merit, precum și traduceri, după capodoperile străinătății.

Lipsa unei asemenea biblioteci, conștiin-
cios întocmită, și românește redactată,
se simțea prea mult, ca publicul cititor
să mai poată aștepta.

Dacă «Bibliotecile» de până acum, întemeiate numai în vederea câștigului bănesc, și-au creat cititorii lor, cu atât mai mult avem încrederea că BIBLIOTECA MINERVEI, ale cărei scopuri sânt din cele mai curate, își va crea pe ai săi. Spre acest scop, BIBLIOTECA MINERVEI necruțând nici un sacrificiu:

VA APAREĂ LA DATE FIXE ȘI NESCHIMBATE, VA PUBLICA ADEVARATE LUCRARI DE MERIT, și nu va nesocoti nici una din cererile cititorilor săi.

Librăria editoare «MINERVA»
B-dul Academiei 3. — București.